

Rakovszky Zsuzsa

A KÍGYÓ ÁRNYÉKA

MAGVETŐ

Rakovszky Zsuzsa: A kígyó árnyéka

Rakovszky Zsuzsa

A kígyó árnyéka

(Részlet)

(Részlet)

Magvető

© *Rakovszky Zsuzsa, 2002*
Magvető Könyvkiadó és Kereskedelmi KFT.
www.magveto.hu
ISBN 978-963-14-2791-2

Készítette: eKönyv Magyarország Kft.

I

Írtam ezeket én, Ursula Binder, született Ursula Lehmann, vénségemnek és nyomorúságomnak napjaiban, az Úrnak 1666-ik esztendejében, igaz lelkiösmeretem szerint elmúlt életemnek, kiváltképp gyermek- és ifjúkoromnak dolgairól.

Emlékszem, mindig szerettem nézni a tüzet.

Ha életem kezdetét próbálom földézni, elsőként többnyire az a kép jelenik meg belső szemem előtt, ahogyan két-három esztendős kisleányként a konyha kövén csúszok-mászok, valami törött cserépedényt vagy egyéb együgyű játékszert húzkodva magam után a fölére hurkolt zsinegnél fogva, miközben pillantásomat fogva tartja a tűzhely vaslapja alatt izgó-mozgó tűzfény. Órákig elnézegettem, ahogyan fölerősödik, majd alábbhagy, meglapul vagy fölágaskodik a kéményen bezúduló szélnek engedelmeskedve, s ahogyan a lángok fölnyújtózkodnak a felettük függő rézüst koromtól fekete alja felé. Másszor azt figyeltem megbűvölten, milyen híven követik a tűz minden moccanását a falon lógó óntalakon és merőkanalakon fölgyulladó-kialvó, tompán derengő fényfoltok, s majd a lélegzetem is elállt izgalmamban, ha olykor már kora reggel a konyhában lábatlankodva láttam, hogy amikor a sütőkemence ajtaját kinyitják, s az arra való lapáttal óvatosan kiemelik belőle a frissen sült kenyeret, a sárga fény, mint valami rosszul megtűzött, súlyos hajfonat, kizuhan a nyíláson és végigömlik a konyha földjén. Homályosan úgy éreztem, mintha a tűz valamely idegen világból közénk származott, nagy hatalmú lény volna, amely csak tetteteli a meghunyászkodást, és bár színleg hajlandó ideig-óráig szolgálni bennünket, fölforralni a levesünket és megsütni a kenyerünket, bármelyik percben mást gondolhat, és ki-mutathatja igazi természetét. Asztal alatti búvóhelyemről

nemegyszer hallottam, amint a konyhában foglalatoskodó asszonyok arról beszélnek, hogy megint leégett egy ház a Hosszú soron, vagy hogy ennek vagy annak a pajtáját fölgyújtotta a villám, vagy hogy a törökök vagy a magyarok ismét fölégettek egynéhány környékbeli majort, s ezért a mi ártalmatlannak tetsző házi tűzünkre is úgy tekintetem, mint valamely fogságba esett vadállatra, amely csak az alkalmat lesi, hogy béklyóit lerázva fölfaljon mindent, ami az útjába kerül. Emlékszem, néha még az is megfordult a fejemben, vajon csak a tűz ilyen kettős természetű-e, vagy talán mindennek, amit látok, az óntányéroknak, a merőkanalaknak, a kecskelábú konyhai asztalnak, mindennek megvan a maga titkos, rejtegetett arca, és hogy vajon milyenek lehetnek, amikor igaz mivoltukban megmutatkoznak...

Egy ízben, igaz, csakugyan a szemem láttára mutatta ki a sárga bestia a foga fehérét. Már nem emlékszem, a ropogó hangra ébredtem-e, vagy csak fölriadtam valami rossz álomból, amint az gyakran megesett kisleány koromban, csak arra, hogy kis ideig még kábán, értetlenül meredtem magam elé, azt hívén, még mindig az álom folytatódik, mert sehogyan sem értettem, mi lehet az a hol megerősödő, hol meg elboruló sárga világosság, amely az ablakon beszűrődik, és egy szempillantásnyi ideig zavarodottan bámultam anyámra is, amikor föltépte az ajtót, fölragadott az ágyból, és hálóruhájában, amelyre csak egy kendőt borított, hajadonfőtt szaladt velem kifelé. Azt hiszem, tiltakozva fölsírhattam, ahogyan az álmukból fölvert kisgyermek szoktak, de anyám most meg sem próbált csitítani, rövidesen pedig én is megfeledkeztem nyugős rosszkedvemről, és megbűvölten meredtem a furcsa világosság forrására, a hátsó épület tetején tomboló vörösessárga lángokra, s ahogyan a lángok közül időről időre vörös szikraözön röpent fölfelé, mintha valaki markából fényes darazsakat eregetett volna a sötét éjszakai égbe.

Hogy villámcsapástól keletkezett-e, vagy vigyázatlanságból, már nem emlékszem, csak arra, hogy a tűz a hátsó ház felől terjedt előre, az elülső házrész felé,

amelynek tetejét apám s a szomszédság férfiai létrán állva, kézről kézre adogatott vedrekből locsolták, nehogy abba is belekapjon a láng. A tyúkokat időközben valaki már kienvedte az ólból, és most rémült kárálással, s rohanvást tülekedve igyekeztek elfelé a tűztől, s mivel így éppen szemközt rohantak a vedreket adogató emberekkel, úgy tetszett, mintha azok valami rikácsoló, tollas, áradatban gázolnának előre. A szerencsétlen állatokra szikrák záporoztak, olykor éppen közibük hullott le egy-egy égő szalmacsomó, s annak a lángja kapott bele könnyen gyulladó tollruhájukba, de többségük talán még így is kikerülhetett volna a tűz veszélyes közelségéből, ha fejesztett, vak tülekedésükben magukkal nem sodorják már égő társaikat is, s így egy-egy széllökés hatására a tűz, mint valami villámsebesen terjedő pestis, tovább harapózott közöttük. Némelyik tyúk, amelynek tollazata már tüzet fogott, még szaladt néhány pillanatig lángolva, majd fölbukott, csupaszra pörkölődve és elfeketedve. A szerencsések, túljutva a veszély övezetén, tovább rohantak vakrémületükben, tébolyult rikácsolással. Emlékszem, anyám nyakába kapaszkodtomban felnéztem az égre, mert körülöttem mindenki jajveszékelve esőért fohászkodott, és elálmélkodva láttam, hogy odafönt, ahová már nem hat föl sem az ingatag sárga világosság, sem a lenti kavarodás lármája, milyen sötét és mozdulatlan az ég, amelyen a tűhegynyi, ridegen szikrázó csillagokat egyetlen felhőfoszlány sem takarta.

A tyúkokkal együtt odaveszett nagy, díszes tollazatú kakasunk is. Ez a kakas énnekem régi ellenségem volt: miért, miért sem, talán azért, mert az én fejem búbja még alig ért magasabbra az ő büszke tarójánál, betolakodónak tekintett, valahányszor az udvaron, az ő birodalmában tébláboltam játszótárs után vágyakozva, és többször is végigkergetett a hosszú udvar mentén, egészen a deszka-kerítésig, amely a hátsó traktushoz tartozó baromfiudvart elválasztotta az elülső házrészhez tartozó kis udvartól, amely a boltíves kapualjba torkollott. A kerítésen túlra, igaz, már nem követett, hanem sarkon fordult és peckes

léptekkel, győzedelmesen elvonult, s szemlátomást igen elégedett volt magával, hogy sikerült ellenségét megfutamítania. Megegett az is, hogy utolért még a deszkakerítésen innen, és futtomban alaposan végigkarmolta a lábam szarát jókora sarkantyújával. Én, szívemben a kakas iránti csodálat, félelem és harag vegyülékével, egy ideig azzal próbálkoztam, hogy megbékítsem. Tulajdon kenyeremből morzsoltam el neki egy-egy darabkát, és tisztet távolból feléje hajítottam. Adományomat kegyesen elfogadta: csőrével oda-odavágott a morzsákhoz, de sárga karimájú, kerek, gögös és elbizakodott szemével továbbra is ugyanolyan megvetően mért végig, mintha meg sem próbáltam volna a kedvét keresni. Talán gyávának tart, gondoltam, azért méreget ilyen megvetően, és ettől fogva énbennem is a harag kerekedett felül. Susannát, öreg szolgálónkat, ki valaha még anyámat dajkálta kebelén, többször is megpróbáltam rábírní, mikor a vasárnapi levesbe való csirkét készült kiválasztani, hogy főzzük meg a nagy kakast, és esténként elalvás előtt kiszíneztem magamban, mit is mívelnék, ha a kezem közé kaparintanám, jó erős zsinegekkel megkötözve, és kedvemre bánhatnék vele. Elképzeltem, miként engedelmeskedne ettől fogva alázatosan hívásomnak és minden parancsomnak, mert arról meg voltam győződve, hogy érti az emberi beszédet, csak mértéktelen göggjében nem akar hallgatni reá. Aznap éjjel, mikor a hátulsó ház leégett, ez a kakas is ott tülekedett a tyúkok áradatában, és éppen a szemem láttára borult lángba egy égő szalmacsomótól. Csőrét eltátotta, de hang helyett fekete füst tört elő belőle, és nekem úgy tetszett, mielőtt elzuhant, sárga karikás fekete szemével még egyszer, utoljára rám meredt, és a büntudattól hidegglelősen arra gondoltam, valahogyan tudomására juthatott, hogyan szerettem volna fogságba ejteni és megkínozni, és talán azt hiszi, mostani szörnyű gyötrelmét is én okoztam valamiképpen. Még hosszú hónapokkal a tűz után is gyakran riadtam föl sikoltva álmomból, de csak Susannának vallottam meg, hogy igazából nem is a tűztől rettegek, hanem a nagy kakas bosszúálló szellemé-

től. Susanna értetlenül nézett rám, mivel ő nem tudhatta, miféle ádáz és szégyenletes terveket forgattam fejemben a nagy kakassal kapcsolatban, s szavaimat végül is afféle gyermeki ostobaságnak ítélve, azzal igyekezett megnyugtatni, hogy az állatoknak nincsen lelkük. Susanna ugyan nagy tudósa volt a szellemek és boszorkányok szokásainak és viselt dolgainak, legalábbis ezt állította magáról, és én megfellebbezhetetlen tekintélynek tartottam minden olyan kérdésben, amely e rosszindulatú erők viselkedésével kapcsolatos, ezt a dolgot azonban, hogy az állatoknak ne lenne lelke, nemigen hittem el neki, annál is kevésbé, mivel korábban tőle magától hallottam valami hosszú történetet egy fekete kutya hazajáró lelkéről, amely vonításával hívta föl a falu lakóinak figyelmét a gazdáját agyonverő rablók rejtekhelyére.

Igaz, homályosan magam is úgy éreztem, ha van is lelkük az állatoknak, az nem olyanforma lehet, mint a miénk, de még csak olyan sem, amilyenek mi, emberek képzelni szoktuk. Sokszor figyeltem fekete macskánkat, amint minden izma megfeszült, ahogy az ágon ülő madarat lesté: megesett, hogy a fogsora összecsatlant, mintha máris közte lenne a zsákmány vékonyka csigolyája. „Nem szégyelled magad, te macska!”, szidtam ilyenkor, de a fekete kandúrtól szemlátomást mi sem állt távolabb, mint a szégyenérzet. Akkor sem mutatott semmi megbánást, amikor titkos éjszakai útjairól vagy többnapos csavargásból hazatérve puhán beugrott a konyhaablakon, és sárga szemét rám kerekítve, követelően nyávogott, ha üresnek találta a tányérját. S mint Susanna és a többi cselédek beszélgetéséből borzadva kivettem, a fehér-tarka anyamacska, amelyik a padlásunkon megkölykezett, azért hurcolta szájában a kölykeit egy padlással odább, mert apjuk, a mi fekete kandúrunk, irgalmatlanul megfojtotta volna a vaksi kis jószágokat, ha rájuk akad. Egy ízben keresztanyámat, aki Isten és az égiek dolgaiban tetszett éppoly járatosnak, mint Susanna a gonosz lelkekéiben, meg is kérdeztem, nem fogja-e Isten megbüntetni a fekete kandúrt ezért s más ef-

féle gonosz cselekedeteiért, de keresztanyám azt felelte, nem, mert az állatokat nem ruházta föl Isten a jó és rossz tudásának képességével, mint bennünket, és nem adott nekik halhatatlan lelket. Én tovább okvetetlenkedtem, s azt firtattam, hogyan képesek hát mégis mozogni, hangot adni, ha nincsen lelkük, és megérteni egymás beszédét, de még a miénkből is egyet s mást, hiszen egy alkalommal láttam, amint a vadászok parancsszavára nevetésesen hosszú, vékony, inas testű, izgága, foltos kutyáik eliramodnak, hogy az avar közül vagy a lápból foguk között kihozzák s óvatosan gazdájuk lába elé helyezték a meglőtt vadat. Az állatoknak csak afféle állati lelkük van, magyarázta türelmesen keresztanyám, amely vétkeiért nem bűnhődik ugyan kárhozattal, de nem válhatik érdemessé az üdvösségre sem, mert nincsen megáldva a szabad akarat adományával, mint mi, és csak tulajdon állati természetének sugallatait követi.

Keresztanyám magyarázatát elhittem ugyan, de a kandúr további sorsát illetően nemigen meríthettem megnyugvást belőle: akkoriban, amikor lelkemet a szokásos gyermeki vétségeknél súlyosabb bűn még nem terhelte, úgy tetszett, a megsemmisülés, amely reá vár, sokkal rosszabb Isten ítélőszékénél és a kárhozatnál. Ettől fogva gyakran próbáltam meg elképzelni, főként olyankor, ha láttam, miként tekeri ki Susanna szolgáló egy mozdulattal a levesbe szánt csirke nyakát, vagy anyámmal az erdőn járva hallottam a róka körme közé esett nyúl visítását, miként válik az imént még eleven, érző és rettegő lélek egy szempillantás alatt semmivé, mint a kilobbant láng vagy a víz színén elfoszló tajték, és hálát adtam Istennek, hogy ettől a sorstól engem megkímélt. Most, öregségemben, ha fölidézem a súlyos bűnöket, melyeket életem során elkövettem, s amelyek most már vélhetőleg mindörökre rejtve maradnak a földi igazságszolgáltatás elől, ha meggondolom, mennyit vétettem mások, kiváltképp szegény jó uram ellen, kinek fejére csak bajt s szerencsétlenséget hoztam, miképpen mások az enyémmre, nagy könnyebbséget jelentene számomra, ha elhihetném, hogy nem kell majd odaállnom, méghozzá rövi-

desen, a legfőbb bíró színe elé, hanem lelkem egy csapásra semmivé válik, mint a szétfosló tajték vagy az ellobbant láng, és hogy vele együtt vétkeim emléke is semmivé foszlik, és olybá lesz, mintha soha meg sem is történt volna...

Egyébiránt ez a bizonyos állati lélek, amelyről keresztanyám beszélt, sokáig foglalkoztatta gyermeki képzeletemet: szokásommá vált, hogy percekig bámultam meredten egy-egy tyúk, macska vagy egyéb háziállat szemébe, hátha így sikerül belépillantanom a miénktől olyannyira különböző lelkének titkába. A tyúkok kerek szeméből azonban, amelyre félig áttetsző hártya ereszkedett, valahányszor pislantottak, riadt ostobaságnál egyebet nem igen bírtam kiolvasni. A macska hol sötét teliholddá táguló, hol almamaghoz hasonlatossá keskenyedő szembogarából, igaz, olykor mintha emberi, vagy még inkább asszonyi csúfondárosság nézett volna vissza rám. Másszor azonban, ha este a konyhán a tűzhely melegében sütkérezett, a fekete kandúr sárgás, mézgaszín szeme hirtelen zölden fölragyogott, mintha nem is valamely élőlény tekintete lenne, hanem korhadó fa avagy lidérccláng, amely a lábba csalja az arra járókat, vagy a föld mélyében csillámló ásványérc. Ilyenkor könnyen elhittem, hogy a macska lelke nem a miénkkel, hanem a lápon, fák odvában vagy földmélyi barlangokban tanyázó lidérceknek, gonosz tündéreknek vagy szellemeknek a lelkével rokon, amelyekről Susanna szokott nekem beszélni esténként, mielőtt aludni tértünk volna.

Ezeket a meséket igen szerettem, s örökösen nyugösködtem, hogy Susanna hagyja félbe, ami dolga volt, s inkább nekem meséljen helyette. Anyám azonban haragudott értük, s ezeket okolta, amiért egy időre igen félőssé váltam, s még az udvarra sem mertem kimenni napszállat után. Csakugyan, ebben az időben mindenütt szellemeket s gonosz tündéreket gyanítottam, nemcsak az állatokban, hanem az élettelen világban, a kövekben és vizekben is. Emlékszem, egyszer anyám magával vitt ahhoz az öregasszonyhoz, akitől apám a különféle tinktúrákhoz és főzetekhez szükséges ritkább növényeket vásárolta, azo-

kat, amelyek valamely nehezen hozzáférhető, veszedelmes vagy rejtett helyen nőttek, az erdő mélyén, patakok medrében, mint a kutyabenge, vagy mocsaras, lápos erdőségekben, mint a vérontó pimpó vagy a fekete nadálytő. Ennek az öregasszonynak, aki egymagában lakott az erdőben, egy kunyhóban, a patak mentén, amúgy is boszorkány híre volt, talán mert maga is készített holmi szereket, talán éppen azoknak a füveknek a maradékából, amelyeket apámnak s tán más patikáriusoknak is eladott, s ez már magában is elegendő volt hozzá, hogy borzongva kapaszkodjam anyám kezébe egész úton. Egyszer meg is kérdeztem anyámat, miközben szívből reméltem, hogy csak mosolyog majd gyermeki együgyűségesen, csakugyan boszorkány-e az az asszony, akihez igyekszünk. Emlékszem, kétszer is meg kellett kérdenem, először suttogva, azután hangosabban, mert anyámnak valahol másutt járt az esze, és hogy másodjára, amikor meghallotta, egyáltalán nem mosolygott, csak szemlátomást még mindig máshová gondolva azt felelte: „Ugyan, miért lenne boszorkány? Csak egy öregasszony...” Engem azonban, mivel megéreztem, hogy alig figyel rám, s a gondolatai messze járnak tőlem, nem nyugtattak meg a szavai, hanem csak még inkább elfogott a félelem, s e félelem csak tovább erősödött, ahogyan lassanként besötétedett, és a homályba burkolózó táj rejtelmessége elborította támasz nélkül maradt lelkemet. Ekkor, mintegy annak bizonyosságaképpen, hogy veszedelmes és csudálatos dolgok között járunk, csillogó pontokat pillantottam meg a bokrok alján, a fű közt: először csak egyet-kettőt, aztán nyüzsgő fénypontok sokaságát, amint fátyolosan, halványzölden derengtek. Talán korán elhalt kisgyermek lelkei lehetnek, gondoltam borzadózva, vagy talán nem is emberi lényeké, hanem félig elfoszlott másféle, idegen létezők maradványai, manóké vagy tündéréké, vagy éppenséggel mégiscsak az elpusztult állatok lelke élhet tovább ebben a formában, valamiféle földi túlvilágban. „Jánosbogarak — mondotta anyám, amikor megrángattam a szoknyáját, és némán, mert nem jött ki hang a torkomon,

a világító pontok nyüzsgése felé mutattam. — Ilyenkor, ősz elején mindig rengeteg van belőlük.” S én hittem is, nem is, amit mondott, s igyekeztem minél szorosabban odasimulni az oldalához, hogy testének közelségéből merítsek megnyugvást e sötét és félelemmel teljes világában.

Ami Susanna meséit illeti, nemcsak én hallgattam őket elkerekedett szemmel, hanem a környékbeli szolgálóleányok is, ha tehették, szívesen elüldögéltek a konyhánkban, hogy az ő történeteire füleljenek. Jól láttam, hogy ezek a többségükben jól megtermett, vas-kos, pirosposzsgás leányok is borzadozva hallgatják Susanna beszédét, hogy azután egymásba kapaszkodva, csiklandós, rémüldöző vihogások és nyöszörgések közepette, egymást a világért el nem eresztve botladozzanak sietősen haza a sötétségben. Kiváltképp azokat a történeteket kedvelték, amelyek nem tündérországbéli királyfiak és királyleányok viselt dolgairól beszéltek, hanem a mi városunkban, számunkra ismerős személyekkel estek meg. Látásból jól ismertem például a mészáros legényét, aki Susanna szerint vásárolt a boszorkányok árulta gyümölcsből, amikor éjnek évadján tért haza a városba a Szent Mihály kapun keresztül. Azt beszélte állítólag ez a mészároslegény, hogy a boszorkányok ott ültek a Szent Mihály utca két oldalán, mint a piaci kofák, a lábuknál fonott kosár, a kosárban mindenféle gyümölcs, cseresznye és eper, pedig már jócskán benne jártak Szent András havában, s volt ott dinnye is, meg szőlő, de legkivált az almájukat kínálgatták a boszorkányok az éjszakai sötétségben. Hosszú körmű kezükkel a mészároslegény ujjasa után kapdostak, és csúf szavakkal szidalmazták, mert vonakodott vásárolni az árujukból, mígnem végül, csak hogy szabaduljon tőlük, a sorban az utolsótól, egy töpörödött, fehér főkötős vénségtől, kinek öklömnnyire száradt arcából fiatal kék szempár villogott elő, vett egy kosár almát — vagy egy jókora dinnyét, mert Susanna szolgáló hol így, hol úgy beszélt el ezt a történetet —, a förtelmes vénasszony pedig szemérmetlen szavakat sziszegett a fülébe, amikor leha-

jolt hozzá, hogy leszámolja az almaért járó pénzt, s közben ráncos, összeszáradt arcában dévajul villogott fiatal, kék szeme. A mézároslegény fölkapta a kosár almát, és lélekszakadva rohant vele hazáig, de a háta mögött még sokáig hallotta a boszorkányok kárörvendő nevetését. Másnap azután, amikor kíváncsiságból meg akarta kóstolni a boszorkányalmát — avagy dinnyét —, a piros alma hamuvá omlott a szájában, a dinnyéből pedig, amikor meglékelte, nagy patkány ugrott elő, vagy emberi vér csordult ki kése nyomán a zöld héj alól, vagy éppenséggel bűzhödt levegő áradt sívítva ki a léken, az üres héj pedig összelapadt a mézároslegény keze között, mint valami üres tömlő. Egy más alkalommal pedig Kornstein bábsütő, derék, józan életű ember, a városi tanács tagja, aki éppen a hosszúra nyúlt tanácsülésről igyekezett haza főtéri háza felé, a város kútjánál csapzott külsejű fehérnépek csoportját pillantotta meg. Valamennyi némbert hajadonfőtt, papucsban sürgölődött: szoknyájuk szegélyét övükbe gyúrték, térdig megmutatva csupasz lábuk szárát. A bábsütő odalépett hozzájuk, hogy szigorúan megfeddje őket, amiért e késői órán odakinn csatangolnak, és megkérdezte, mi dolguk van ilyenkor az utcán.

— Mosunk, Mátyás, mosunk! — rikkantotta az egyik szégyentelen, csupasz lábú némbert, akiben Kornstein bábsütő felismerte szomszédjának, a pékmesternek fiatal feleségét. — Jó, hogy jössz! Nem találjuk a szapulófát!

Azzal a szörnyű némberek körülfogták, s mivel sehogyan nem akart kötélnek állni, magukkal sodorták a híd alá, a város szélén kanyargó, keskeny patakig, majd beletaszították a sekély, szennyes vízbe és meghempergettek benne. Később a bábsütő maga sem emlékezett rá, mi egyebet műveltek még vele, csak arra, hogy hajnaltájban tért haza sárosan és csatakosan. Felesége eleinte sehogyan sem akart hitelt adni a történetnek, és azt gondolta, Mátyás rendes szokásával ellentétben felöntött a garatra, de végezetül mégiscsak hinnie kellett neki, részint, mivel a bábsütő leheletén nem érződött borszag, részint pedig, mert azon

asszonyok közül, akiket férje aznap éjjel a fertelmes gyülekezetben látott, nem egyről szomszédai már régóta rebesgették, hogy a gonosszal cimborál. Felesége és szomszédai, akiknek a bábsütő elbeszélte az esetet, sehogyan sem értették, miért nem teszi, ami a kötelessége lenne, és miért nem jelenti föl a tanácsnál ezeket az asszonyokat, akikre a bűnük ily módon rábizonyosodott, és furcsálkodva, értetlenül és bosszúsan hallgatták a bábsütő magyarázkodását, aki azal tért ki e felszólítás elől, hogy nem egészen bizonyos benne, vajon csakugyan nevezett asszonyokat látta-e. Hogyan, hát talán mégsem látta őket elég jól? Hiszen az imént még azt állította, erős holdvilág volt és tisztán ki lehetett venni az ábrázatukat — értetlenkedtek a szomszédok, mire a bábsütő kétségbeesetten bizonykodni kezdett, hogy de igen, nagyon is jól látta őket, csakhogy mindhiába volt ismerős előtte az ábrázatuk, mintha valahogyan mégis idegen asszonyok lettek volna, nem azok, akikkel napjában többször is összeakadt jártában-keltében a város utcáin. Jobban mondva olyanok voltak, magyarázta a döbbsent és egyre értetlenebb szomszédoknak, mintha ennenmaguknak eltévelyedett vagy megháborodott nővérei lettek volna, vagy még inkább pokolból hazajáró lelkek. Leginkább arra a tébolyult asszonyra emlékeztették a bábsütőt, akit egyszer az ispotályban látott, melynek felügyeletével egy időben a tanács megbízta. Ott látott egyszer egy ilyen boldogtalan, gúzsba kötött teremtet, aki megállás nélkül ordított valamiféle nem emberi, leginkább farkasüvöltésre emlékeztető hangon, és amikor a bábsütő részvéttől és borzadó kíváncsiságtól ösztökélve közelebb lépett hozzá, egy pillanatra abbahagyta az üvöltést, kiöltötte rá fehéres lepedékkel borított vastag nyelvét, miközben szemében, amely az imént még üveges volt az elmondhatatlan rémülettől, hirtelen értelem villant, és olyan gonosz mindentudással szegeződött őrá, Kornstein Mátyásra, mintha ki tudja, miféle bűnös és szégyenletes cselekedeteinek lett volna szemtanúja vagy éppenséggel cinkostársa... És ugyanezt a tébolyt, ugyanezt a sátáni gúnyt látta viszont a bábsütő

a boszorkányok szemében is akkor éjjel, miközben sziszegve mindenféle sötét, elmondhatatlan cselekedetekkel vádolták, és az volt a legrosszabb, hogy bár mindvégig tudta, szemernyi igazság sincsen a szörnyű vádakban, mint ha mégsem lett volna teljességgel bizonyos ebben, s már-már fel is bukkantak emlékezetében amaz alattomos és szégyenletes cselekedetek, amelyeket a szörnyű némberek ráfogtak, mintha csakugyan elkövette volna őket. Alighanem az is a förtelmes boszorkányok bűne volt, hogy ettől fogva soha többé, vagy legalábbis jó ideig, nem bízott tulajdon szemében, sem pedig emlékezetében, s ami a legrosszabb volt, egy időre mintha még annak bizonyossága is cserben hagyta volna, hogy ő maga Kornstein Mátyás, a köztiszteletben álló bábsütő mester, és gyakran, álmából fölriadva, kétségbeesetten töprengett rajta, vajon nem váltotta-e mégis valóra azt a tervét, amelyet legényke korában, mestere gorombaságai miatt gyakran forgatott a fejében, nevezetesen, hogy megszökik, és kóbor életre adja a fejét. Olykor, fölriadva, újra meg újra meg kellett bizonyosodnia róla, hogy csakugyan a tulajdon házában, kényelmes ágyában tölti az éjszakát, nem pedig a hideg hajnali harmatban ázó fűvön, valami szénaboglya tövében forgolódva.

A szolgálóleányok, akik tátott szájjal hallgatták a történetet, természetesen azt szerették volna leginkább megtudni, kik voltak azok a polgárasszonyok, akiket Kornstein Mátyás a boszorkányok gyülekezetében látott. Susanna, aki mindig is szívesen kérte magát, ilyenkor többnyire égre-földre esküdözött, hogy ez a történet nem is ezzel a mostani bábsütővel esett meg, akinek köpcös alakját gyakran láthattuk a város utcáin, hanem az apjával vagy az öregapjával, és a boszorkánygyülekezetben látott asszonyok azóta régen a föld alatt porladnak. Kegyesebb hangulatában azonban begömbített, horgas ujjával közelebb intette magához a mohón fülelő leányokat, és szemöldökét jelentőségteljesen magasba vonva, nagy titokzatosan a fülükbe súgott egynéhány nevet, többnyire valamelyik köz-

tiszteletben álló özvegyét vagy tanácsos feleségéét, amit a leányok hitetlenkedő sápirozással és fojtott, szörnyülködő, boldog vihoggással fogadtak, kiváltképp olyankor, ha Susanna, valami okból különösképpen jókedvében lévén, némelyik jelen lévő szolgáló asszonyát is megnevezte azok között, akiket a bábsütő ott látott a boszorkánygyülekezetben. Sötét, düledt szeme ilyenkor jelentőségteljesen fölvilant, tekintete mereven és szúrósan szegeződött hallgatóira. Szürkülő fűrtjei kiszabadultak főkötője alól, és ahogy a tűzhely fénye alulról megvilágította ráncos orcáját, csapzott hajával, horgas orrával s árnyékos szemgödreivel mintha maga is egy lett volna azon boszorkányok közül, akik úgy elbántak a szegény bábsütővel.

„Még bajba keveri magát az a szerencsétlen, merő ostobaságból!” — mondogatta apám bosszankodva, ha elfecsegtem neki, miféle beszédeket hallottam Susannától a konyhán. És csakugyan, Susanna szolgáló mintha maga is igyekezett volna táplálni bennünk a hitet, hogy titokzatos erőkkkel cimborál, és mindenféle titkos tudományok tudója. Időről időre a környékbeli szolgálóleányok közül magányosan is föl-fölkereste egyik-másik nagy titokban. Ilyenkor sokkal illetudóbban viselkedtek vele, mint egyébként, zavartan tépkedték a kötényük szegélyét, éneklő hangsúllyal beszéltek, és csak nagy nehezen bökték ki, mi járatban vannak. Én pedig akárhogy is füleltem, legfeljebb egypár szót sikerült elkapnom a sustorgásukból, efféleket hogy „és a tésztájába belesütöd a kisujjad körmit”, „pontosan öt cseppet a tulajdon véredből, amikor rajtad van a hószámod”. A leányok arca ilyenkor kivörösödött az izgalomtól, a kezüket tördelték és össze-összedörzsölték a két térdüket ültükben, végül pedig összegubbaszkodva, mintha azt remélnék, hogy úgy kevésbé szúrnak szemet, földre süttött szemmel sietősen eloldalogtak.

Egyre kiváltképp élénken emlékszem azon leányok közül, akik Susannát fölkeresték, egy gyermek, kerek arcú, sárga hajú leányra, aki zavaros pillantású, zöldes szemét olyan riadtan, erőlködve szegezte a hozzá szólók arcára vagy jártatta körbe a konyhánkban, ahogyan a nem túlságosan eszes gyermekek szokták, ha valami képességeiket meghaladó kérdést tesznek föl nekik. Úgy tetszett, semmit sem ért a világból, amely körülveszi, és kétségbeesetten keres benne valamit vagy valakit, akiben-amiben megfogódhatna. Tanácstalan zavarodottságában fordulhatott a mi Susannánkhoz is, aki nagyszonyos leereszkedéssel pártfogolta. Ellátta tanácsokkal a városi szokások, a vásárlás és az öltözködés ügyes-bajos dolgaiban, a leány pedig odaadó figyelemmel, feszült, erőlködő arccal hallgatta, még nyitva is feledte egy kissé a száját, melynek sarkában, emlékszem, örökké ott éktelenkedett valami kis pörsenés vagy sebhely, s ezért én némileg borzadtam is tőle, s türelmetlenül löktem el magamtól, ha valami kedveskedéssel próbálkozott. Ama késő őszi délutánon azonban, amelyik leginkább megragadt az emlékezetemben, valami bizalmasabb természetű kérdeznivalója lehetett, mert a szokottnál is ügyetlenebb, kapkodóbb mozdulatokkal rázta le sötét nagykendőjéről a korai hópelyheket s helyezte a gondosan összehajtogatott kendőt a padkára, majd az izgalomtól lázvörösre gyulladt arccal hadart valamit suttogva Susannának, aki, úgy láttam, már alaposan ismerhette a szóban forgó ügyet, mert időnként helyeslőleg, fenségesen rábólintott a leány szavaira. Ez a Kata vagy Annók, már nem emlékszem, mi volt a neve, de valami efféle, úgy tetszett, ebben a tárgyban jobban kiismeri magát, mint a világ egyéb dolgaiban, mert hosszan és élénken beszélt, holott máskor két szó között is gyakran elkalandozott a figyelme, és a szemében a szokott zavarodott, tompa értetlenség helyett most valami lázas, ködös és ostoba izgalom ült, s némi riadalom is, mintha megrémítette volna tulajdon, máskor oly lassú, lomha és tompa lelkének váratlan

fölbolydulása. Hallottam, ahogyan ez a Kata — mert azt hiszem, mégiscsak így hívták — szégyenlősen kuncogva azt kérdi: „És nem árt az meg neki?“, de azt már nem, milyen szavakkal torkolta le Susanna, csak arra emlékezem, hogy amikor nem sokkal ezután szedelődzködni kezdett, ahogyan a kendőjét rendezgette a mellén a nagy fölindulástól megmelegbicsakló ujjával, valami csomagocskát, amelyet addig a kezében szorongatott, leejtett a konyha földjére, és ahogy lehajolt érte, sárga haja fölizzott a tűzfényben, mintha égne, vagy mintha dicsfény övezné alacsony homlokát, olyanféle, amilyent a pápisták templomában láttam egyszer a festményeken a szentek feje körül...

Talán azért ragadt meg emlékezetemben olyan élenken ez a leány, mert nem sokkal későbbben egy ideig az ő története tartotta izgalomban a környéket. Én a szomszédos szabó feleségétől hallottam először a dolgról, aki amúgy nem volt bejáratos hozzánk, most mégis bezörgött anyámhoz, holmi barhent anyag megérkeztét tudatva vele, melyről anyám állítólag korábban azt mondta volna, ha kapnak belőle még néhány véggel, szeretne ruhát varratni belőle magának, de én azt hiszem, ez csak afféle mondvacsinált ürügy volt, s a szabóné azt szeretne volna kitudni, mit szól anyám a hírhez, vagy talán azt remélte, tőlünk fog megtudni valamely addig ismeretlen részletet. Anyámat a környék asszonyai amúgy nemigen látogatták, mert tartózkodását és zárkózottságát gőgre magyarázták, s arra gyanakodtak, hogy az „Edelfrau” bizonyára lenézi őket, holott, vélték, inkább nekik maguknak lenne okuk a lenézésre, lévén, hogy anyám az első esztendőben, amikor a városba került, még mielőtt apám elvette volna, maga is segített felszolgálni abban a meglehetősen rossz hírű fogadóban, amely nagybátyjáié, anyja nényének az urái volt, jóllehet apja birtokán nemes kisasszonyként nevelkedett. Így azután, mivel nemigen tudták eldönteni, voltaképpen melyikük is nézi le a másikat, társaságát csak a legszükségesebb esetekben keresték. Ezt az asszonyt, a szabónét, a kíváncsisága mégiscsak átkergette mihozzánk, s amikor

a végére ért szemlátomást előre kitervelt mondókájának a frissen érkezett barhent anyagról, némi köntörfalazás után rátért ennek a szerencsétlen Katának a históriájára. „Azt beszélük, sokat járt ide a maguk Susannájához — mondta, és élesen pillantott anyámra. — Azt is beszélük, az tanította ki, hogyan kellesse magát a Langfeld fiúnak, aki teherbe hozta!” „Nem hiszem, hogy erre ki kellene tanítani... bárkit is”, felelte anyám, és erősen ránézett az asszonyra. Talán tudhatott is róla valamit, mert az elvörösödött, és „Hát maga tudja, angyalom!”, felelte vissza bosszúsan, amire anyám kurtán már csak annyit felelt, hogy „Sajnálom, Wohlné, ez idén nem varratok új ruhát!” vagy valami effélé. Én Susannától szerettem volna kipuhatólni, mit is cselekedett hát az a leány, de ő csak a fejét rázta: „Annak a szerencsétlennek sincs több esze, mint a tyúknak!”, mindössze ennyit bírtam kiszedni belőle, de azután kihallgattam, mit beszél a konyhán a többi szolgálókkal, s abból mégiscsak megtudtam, mi is történt hát igazából. A tésztába sütött köröm vagy egyéb búbajoskodás alighanem mégiscsak megtette a magáét, mert a leány teherbe esett, s minekutána éjszaka, a csúrben egymagában világra hozta, kötényébe csavarta az újszülöttet, és azonmód kivánszorgott vele az utca végébe a csatornához. A gyermeket beléhajította a vízbe, majd visszavánszorgott a kamrájába, és ott mély álomba zuhant. A köténybe csavart, halott csecsemőt másnap reggel találta meg két asszony, s a nappali világosságban olyan tisztán látszottak a csúrtól a patakig, majd vissza a leány kamrájáig vezető vérnyomok, mint a hold fényénél a kövecsek a Hansel és Gretel történetében...

Történetesen kis híján annak is szemtanúja voltam, amikor ennek a szerencsétlen leánynak a fejét vették, mert hogy fővesztésre ítélték, s arra, hogy a kivégzése előtt még egy órát álljon a pellengéren közszemlére kitéve. Keresztanyám, maga gyermektelen asszony lévén, gyakran elkért anyámtól, hogy nála töltsen a délutánt. Ez alkalommal is az ő belsővárosi háza felé igyekeztünk, s éppen átvágni készültünk a Kaltwinkelen, ahol ebben az idő-

ben a pellengér állott, mert erre vezetett a legrövidebb út keresztanyám házához. Ez alkalommal azonban csak nagy nehezen tudtunk előre haladni az összeverődött sokadalomban: az emberek lökdösődve igyekeztek közelebb kerülni a pellengérhez, és mindnyájan hátraszegett fejfel bámultak fölfelé. Tekintetük irányát követve, magam is fölpillantottam, és megláttam, amint e szerencsétlen leányt a város szolgálai mint holmi rongybábut vonszolják-lökdösik fölfelé az emelvényre, mivel lábai szemlátomást meg-megcsuklottak alatta, de nem sírt, nem is kiáltozott, mint ahogyan, gondoltam, én tenném a helyében, ha tudnám, hogy egy órán belül irgalmatlanul meggyilkolnak, csak bámult a semmibe a rémülettől megüvegesedett szemével, amely engem tyúk vagy más halálra rémült madár szemére emlékeztetett. „Adnak nekiek inni előtte jócskán — jegyezte meg szakértően egy görbe hátú, alacsony, tudálékos külsejű férfi mellettem a tömegben, s én még hallottam, amint az egyik hegyes orrú, szikár, mesterné-forma asszony ráfeleli: „Én nem adnék neki semmit, a kurvának! Az ilyen rosszabb, mint az állat!” Ezenközben keresztanyám arcomat oldalához szorítva, tenyerével és karjával takarva el szemem előtt a látványt, sebesen vonszolt magával, és bár ez nem volt szokása, könyökével tört utat az embersűrűben, miért is bosszús és fölháborodott megjegyzések röpködtek utánunk, ahogy a tülekedő tömeg mozgásának irányával szemközt előrenyomakodtunk a csöndesebb belsőváros felé.

Azt hiszem, nem sokkal később történhetett az is, hogy játszópajtásné, annak a bizonyos szabónénak Lieschen nevű leánykája ezzel támadt rám egy ízben: „Azt beszélik, a ti Susannátok boszorkány!” Emlékszem, éppen ugróiskolát játszottunk, s Lieschenen volt a sor, hogy fél lábán sorra végigszökdécselje a porba rótt négyszögeket. Ő egy darabig csakugyan ugrándozott is, oly nagy igyekezettel, hogy még a nyelvét is kiöltötte buzgalmában, és magafeledten jártatta felső ajkán, majd a pihenésre kijelölt kockákban két lábra ereszkedett, s ekkor vetette

oda nekem e néhány szót, majd alattomosan elmosolyodott, ahogyan olyankor szokta, amikor tudta, hogy valamely szavával különösképpen fölingerel majd. Csúf, hegyes orrú leányka volt ez a Lieschen, és talán irigységből, talán vele született epés hajlamból, igyekezett lecsepülni mindazt, amiről gyanította, hogy kedves a szívemnek, lett légyen az a rongybábum, az új ruhám, vagy egy kóbor kismacska, amelyet sikerült magamhoz édesgetnem. Egyébiránt pedig csaknem teljes két esztendővel idősebb lévén, szívesen fitogtatta, mennyivel járatosabb énnálam a világ dolgaiban.

— Nem is igaz! — vágtam rá fölháborodva, jóllehet én is gondoltam már efféléket, amikor a konyhában kuporogva a titokzatos susmorgást hallgattam, s megbűvölt borzalommal rá-ráfeledkeztem az öregasszony tűzfénytől vöröslő, horgas orrának és csapzott fürtjeinek látványára. — Különben is, a saját szememmel láttam, hogy ott aludt az ágyában az elmúlt Márton-nap előtti éjszakán, amikor pedig tizenharmadika péntekre esett! — vágtam ki diadalmasan, remélve, hogy ez egyszer felül maradok a vitában. — Ha boszorkány lenne, el kellett volna repülnie éjfélkor a Kőhegyre! — tettem még hozzá, bár magam sem voltam egészen bizonyos benne, hogy csakugyan az a pénteki éjszaka volt-e, amikor valami gyorsan múló, lázas betegségbe esve az éjszaka közepén inni kértem Susannától, ő pedig hálóruhájában, amelynek hátán végigkígyózott éjszakára leeresztett, ősz hajfonata, behozta nekem a bögrét, majd horgas ujjú kezét gyöngéden a homlokomra fektette, s néhány megnyugtató szót suttogott álmosan előtámolygó anyámhoz, azon a halk, bizalmas hangon, amelyen ők ketten egymással beszélni szoktak, s anyám is ugyanígy válaszolt neki, csöndesen. Talán aludni küldhette Susannát, mert ezután egy ideig ő maga ült az ágyam mellett, és a láz borzongása elvegyült közelségének meghitt édességével, amelyben egy ideje mind ritkábban volt részem, miért is ártalmatlan betegségemet nem győztem utóbb visszakívánni.

— Mit tudod te, tényleg őt láttad-e! Az ilyennek az semmi, odafektetni maga helyett a söprűt az ágyba, és megbúbájolni, hogy vegye föl az ő alakját, amíg ő odajár! Még felel is helyette, ha kérdik! — tromfolt le csúfondárosan éles nyelvű barátném, majd mint-ha belélátott volna a gondolataimba, így folytatta: — Azt mondják, az anyádnak is ő adott valamit lánykorában, hogy megitassa az apáddal, különben miért vett volna el egy olyan semmitlen, szegény leányt! A borában adhatta be neki — tette még hozzá fontoskodva, hogy értésemre adja: tud róla, hogy apám a fogadóban ismerte meg anyámat, s talán éppenséggel csakugyan úgy esett, hogy ő vitte oda neki a bort az asztalához. Szerettem volna visszavágni, de semmiféle csípős válasz nem jutott az eszembe, Lieschen pedig időközben meg is feledkezett a dologról, és szorgalmasan ugrándozott tovább.

Én is annyiban hagytam hát a dolgot, bár a tüske mégiscsak ott maradhatott a lelkemben, mert máig élénken emlékezem egy álmomra azokból az időkből. Ott álltam álmomban ismét a Kaltwinkelen, a pellengér tövében, s mint az arc nélküli sokadalom suttogásából kivettem, mert mintha emberek vettek volna körül sűrű tömegben, bár látni nem láttam őket, éppen valami boszorkányt készültek megégetni. Ahogy fölnéztem, megláttam a farakást is, és láttam, hogy a rönkök mind száraz, öreg fából való, és nincsenek közöttük friss, leveles gallyak, amelyeket olykor irgalomból púpoznak a máglya tetejére, hogy sűrű füstjük megfojtsa a bűnöst, még mielőtt a lángok belémarnának. Azután láttam, hogy magas, csuklyás férfiak valami nőalakot lökdösnek föl a farakás tetejére, s kezét hátracsavarva az oszlophoz kötözik. Kisvártatva már a ropogást és pattogást is hallani véltem, és megpillantottam az imbolygó világosságot is, hasonlatosat ahhoz, amelyre fölébredtem a tűzvész éjszakáján. Ekkor az oszlophoz kötözött nőalak fejét hátravetette: hosszú, sötét haja, mely eddig elfüggönyözte orcáját, félrehullott, fölfedve vonásait, s én a lángok világánál megláttam, hogy anyám áll ott a sűrű,

fekete füst és gyorsan, pattogva közeledő lángok fellegebén. Nyakát hátrafesztette, büszke, fájdalmas grimaszba torzult arcát hasztalan igyekezett elfordítani a báméskodó tömeg előtt. Ébren is láttam olykor orcáján ilyenféle kifejezést, ha fogfájás gyötörte, vagy ha a konyhában a serpenyőből felfröccsenő, forró zsír cseppje érte csupasz karját a könyékig felgyűrt ruhaujj fölött, s ilyenkor ébren is mindig elfogott ugyanez a mélységes, csontom velejéig ható borzalom, mintha valami módon, bár magam sem tudom, miért és miképpen, én magam is vétkes lennék abban, ami történt. S most is, álmomban, amikor anyámat ott láttam tehetetlenül kiszolgáltatva a lángoknak, a forró szájalom érzésébe gyötrelmes lelkifurdalás keveredett, s e lelkifurdalás arra ösztökölt, hogy odarohanjak hozzá, s megmentsem akár az életem árán is, vagy ha nem lehet, legalább ott pusztuljak vele. De mindhiába törekedtem az oszlop felé, hogy anyám kötelékeit, ha kell, foggal-körömmel megoldjam, vagy hogy legalább sorsában osztozzam vele, valahányszor már-már közelébe jutottam, mindannyiszor valami sötét, arctalan erő, talán a báméskodó, a kínszenvedés látványára éhes tömeg, talán valami más, fölkapott és hátrébb lökött, oda, ahonnét még tisztán láthattam anyám arcát a sűrű füst és láng függönyén át, de kezemmel már nem érinthettem, és még annyit sem tehettem, hogy jelenlétemet és tehetetlen együttérzésemet legalább tudtára adjam.

Hogy ez s a hozzá hasonló rémálmok tették-e, vagy Susanna szolgáló meséi, nem tudom, de annyi bizonyos, hogy ekkoriban egy időre igen félénk lettem, s mindenféletől rettegtem, amitől korábban sohasem. Például semmi gúnyolódással vagy nógatással nem bírtak többé rávenni, hogy sötétedés után kitegyem a lábam a házból, s ha a pincébe vagy a zöldségesverembe küldtek almáért vagy petrezselyemgyökérért, mert már nagybacska leányka voltam, akit meg lehetett bízni efféle feladatokkal, reszkető inakkal ereszkedtem alá a lépcsőn vagy a létrán, s amikor egy ízben, ahogy a bolthajtásos pince pókhálós, bor-és almaszagú félhomályában éppen az almákat szedeget-

tem a kötényembe, az egyik hordó mögül hirtelen világító szempárt láttam előbukkanni, sikoltva kaptam a szemem elé a kezemet, s a kötényemből az almákat a földre ejtve, magam is odahanyatlottam a pincénk földjére. Még akkor is egyfolytában sikoltoztam, amikor anyám türelmetlenségében vagy talán aggodalmában utánam jött, hogy megnézze, hol maradok el olyan sokáig. Azután már csak arra emlékszem, hogy ott fekszem az ágyon, anyám a lábamat dörzsölgeti valami kenettel, apám egy kanálka fekete cseresznyevízet igyekszik ajkam közé erőltetni, én pedig félig még kábultan, rémülten igyekszem ellökni szájam elől a kanalat, míg nem a cseresznyevíz a ruhámra loccsan, s hogy reszketve hadarok nekik valamit a pincénkben tanyát vert villogó szemű kísértetről vagy ördögről, s igyekszem szavukat venni, hogy soha többé nem küldenek oda egyedül, bár szívem mélyén már igazat adok anyámnak, aki apámhoz fordulva így szól: „A macskától ijedhetett meg.” Hirtelen az eszembe villant, hogy csakugyan láttam a napokban, amikor Susanna szolgáló a pinceajtót nyitotta, kioldalogni onnét valami idegen macskát, mely azután mint a kilőtt nyíl vágódott ki az udvarra, s a kerítésre felugorva, eltűnt szemem elől. Csakhogy, mint azt későbbben is volt alkalmam megtapasztalni, a napvilágnál szerzett tudás olykor vajmi keveset használ azon érzéseink ellen, amelyeket a sötétség ültet el és táplál föl bennünk s még inkább ezek igazítják és formálják tulajdon képükre amazt. Így én is mindhiába láttam azután nemegyszer ezt a ragacsos szemű, tépett fülű idegen macskát, amint a ház körül ólalkodik, s mint afféle vadászathoz szokott, kóbor ragadozó fajzat, ügyesen elragadja a csirkecsontot vagy húscsapatot, amit a mi ügyetlenebb házi cirnosunknak vetettem, mégsem voltam egészen bizonyos benne, hogy nem valami gonosz szellemet láttam-e mégiscsak a pincénkben, vagy talán éppenséggel valami boszorkányt macska alakban, aki éberségemet megcsalva ebben az ártalmatlannak tetsző formában akar a közelembé férkőzni, mert ki tudja, miféle gonosz tervet forral ellenem.

Egyébiránt apámat s anyámat ezekben az időkben már csak igen ritkán, s talán többé soha nem is láttam egymással olyan egyetértésben beszélgetni, mint akkor, amikor ott álltak mindketten betegágyam mellett. Nem tudom, vajon a születésemet megelőző időkben vagy életemnek azokban a legelső éveiben, amelyek teljességgel elvesznek az emlékezet számára, megvolt-e, s ha igen, mekkora volt kettejük közt az egyetértés, és hogy vajon a szerelem csak későbbben, a hosszas együttlétben romlott-e meg közöttük, vagy a gondok okozta torzszalkodások emésztették-e fel... Vagy, meglehet, anyám már eleinte sem olyan érzéssel volt apám iránt, amilyennel asszony szokott lenni a férfi iránt, és csak árvaságában és gyámoltalanságában ment volna hozzá, s későbbben keservesen megbánta volna — mindezen későbbben eleget töprengtem, de bizonyosat igazából soha nem tudtam meg a dolgról. Nem mondhatnám pedig, hogy apám, mint az sok háznál meg-esik, gyakran kezet emelt volna a feleségére, s anyámat sem igen hallottam, vagy csak igen ritkán, hangosan perlekedve, csúf szavakkal szidalmazni apámat, mint az sok asszonymak szokása, hanem, úgy tetszett, gúnyos, néma megvetéssel tekint reá, apámban pedig mintha kedvetlenséggel vegyes riadalmat ébresztett volna anyám közelléte, és mintha ez a riadalom, s még inkább a miatta érzett szégyen okozta volna, hogy anyámat mindenféle dolgok, de legkivált a háztartásban tanúsított hanyagsága és költekezése miatt örökösen súlyos szemrehányásokkal illette. Anyám többnyire csak kurtán felelt a korholásra, és csak orcájának elsötétülése mutatta, hogy nehezen türtőzteti haragját, amikor apám arról példálózott, mint azt gyakran megtette, hogy más asszony mellett, ki jobban megfogná a garast, könnyebben boldogult volna, és annak idején, amikor árulták, megvehette volna a belsővárosi patikát, amelyet a gazdagabb és műveltebb polgárok szoktak fölkeresni, míg a miénkbe csak nagy ritkán s csak a legolcsóbb szerekért jártak a környékeliek, kik inkább holmi erdőn-mezőn ingyen is megtalálható füvekkel kúrálták magukat s

egymást minden bajukban, vagy a javasasszonyhoz fordultak a doktor s patikárius helyett. Apámnak ez igen nagy bánata volt, s untalan emlegette, milyen jó helyen állott apja patikája odahaza, a szülővárosában, amelyet azonban fivére örökölt, kit apám a patikusság nagy gondosságot és aprólékosságot igénylő munkájára alkalmatlannak, és egyébként is korhely és megbízhatatlan embernek tartott, s gyakran mondogatta, hogy előbb-utóbb még majd merő gondatlanságból megmérgezi a fél várost. Apámat a sorsnak ezen igazságtalansága igen elkeserítette, kiváltképp, hogy ő maga mint másodszülött fiúgyermek, jó ideig inaszkodni volt kénytelen ennek a mostani patikánknak egykori tulajdonosa mellett, s csak úgy juthatott végül is saját patikához, hogy elvette egykori mesterének, a patikusnak özvegyen maradt feleségét — egy beteges, örökösen panaszkodó és panaszaival mindenki, de különösen apám fölött zsarnokoskodó asszonyt, legalábbis ekképpen írták le őt Susannának azok a szomszédságbeli leányok, akik már az ő idejében is itt szolgáltak, mert apámtól sokat hallottam ugyan később panaszkodni a sokféle méltánytalanságra, amelyekkel őt az élet sújtotta, erről az özvegyasszonyról, első feleségéről azonban soha nem beszélt sem jót, sem rosszat — nem tudom, azért-e mert röstellte, hogy az ő jóvoltából került valamelyest jobb módba, vagy azért-e, mert — később, felnőtt fejjel effélet gyanítottam — kellemtlen természete, élemedett kora és beteges mivolta ellenére, vagy éppenséggel ezek miatt ragaszkodást és tiszteletet érzett ez iránt az asszony iránt, míg anyám fiatal szépségére, jóllehet engedett csábításának, vagy talán éppen ezért, gyanakvással és ellenségesen tekintett.

Apámnak ez az első házassága azonban nem tartott tovább két-három esztendőnél, s ekkor, rövid özvegyiség után vette feleségül anyámat, s erre semmi egyéb nem indíthatta, csak anyám szépsége, fiatalsága és gyámoltalansága, mivel anyám vagyontalan, árva leány volt, ki mindkét szülőjét egyszerre veszítette el. Vérbe fagyva találtak rájuk a kifosztott udvarházban, amelyet holmi

portyázó katonák, nem tudni, törökök-e vagy magyarok, földúltak s kiraboltak. Ő maga csak úgy menekedett meg, hogy éppen egy barátnéjánál vendégeskedett valami közeli faluban, s ekképpen szüleit s minden földi javait egyetlen nap leforgása alatt elveszítve, s földönfutóvá válva, nem tudom, miféle viszontagságok után jutott el végül Lőcsére, anyjának néjéhez, s annak urához, a vendéglőshöz, kik magukhoz vették. Így eshetett, hogy végül maga is kénytelen volt olykor segédkezni a fől szolgálásban, s a rossz nyelvek szerint ekkor étethette meg valami varázsszerrel apámat, mivel az özvegységében sűrűn járt vacsorázni ebbe a bizonyos fogadóba. Hogy anyámat mi indíthatta erre a házasságra, máig sem tudom, de úgy képzem, a szoknyája után kapdosó kocsmatöltelékek között, kik kásás, részeg hangon arcátlan megjegyzéseket kiáltoztak utána, s botladozó nyelvvvel szemérmetlen szavakat dadogtak a fülébe, amikor a boroskancsót letette eléjük, talán menedéket remélt találni apámban, ki akkoriban még komoly és józan életű ember lévén, soha egy pohár bornál többet nem ivott, és akitől parázna beszédek soha nem hallhattott.

Hogy a nagyszüleim hogyan végezték, Susanna beszélt el nekem egyszer nagy titokban, mert anyám jóformán soha nem emlegette őket. Tőle hallottam, hogy nagyapám szelíd, kevés szavú ember volt, akinek — talán megletebb kora, talán szelídebb természete miatt — nem volt ínyére a vadászat, sem pedig más, durva multságokból nem vette ki a részét, csöndes kedvtelései sorában pedig a zene állt legelső helyen. Gyakran kérte feleségét és leányát is, hogy üljenek le a virginál mellé, s magukat kísérve, énekeljék el valamelyik kedves dalát. Anyámat, egyetlen gyermekét, kivel az Úr élemedett korára ajándékozta meg, nagyapám kisleány kora óta különös gyöngédséggel szerette és óvta, s anyám is erős ragaszkodással csüngött rajta, talán még inkább, mint harsány beszédű, nevetős kedvű, társaságot

és multságot kedvelő anyján, kitől sötét, göndör haját örökölte, ha deli, telt természet nem is, mivel anyám viszonylag kis természetű volt, s karcsú, mint a fiatal óz.

Nagyatyám, legalábbis Susanna szolgáló így beszélt, gyakran betegeskedett, s hogy ezért-e, vagy azért, mert nehezen vált meg szülőházától és legkivált kedves kertjétől, melyben maga ültette almafáit nevelgette, nehezen szánta rá magát a menekülésre, holott a környék nemessége már minden ingóságát fölrakta a költöző szekerekre, s várta a híreket, ezúttal merre veszi útját a török sereg. Így tett az a család is, amelynél anyám vendégeskedett, s mivel igen szerették, fölajánlották, hogy magukkal viszik. Mivel anyám semmi áron nem akart útnak indulni szülei nélkül, nagy nehezen beleegyeztek, hogy elszalajtanak egy embert egy kisebb szekérral nagyapámért és nagyanyámért, abban a reményben, hogy azok már maguk is útnak indultak, s félúton összetalálkoznak. Ez a szekeres hozta meg azután a hírt, hogy a török sereg valamely tatár segédcsapata, mert mindig azok voltak a legcudarabbak, de az is meglehet, hogy a közeli Güns várából ki-kicsapó, zsákmányra éhes magyar katonák földúlták s kifosztották a falut, amelynek lakói többségükben már elmenekültek, nagyapámat és nagyanyámat azonban, szerencsétlenségükre, ott érték, és irgalom nélkül végeztek velük. Nagyapámra, így beszélt ez a szekeres, a tornácon leltek rá, kettéhasított fejjel, mellette ócska vadászfegyvere, mely ott függött használatlanul a falon évtizedek óta, és most, szegény, a veszély órájában alighanem ügyetlen kézzel mégiscsak megpróbálta a martalócokra sütni, hogy házat és feleségét megvédelmezze. Csakhogy az nyilván csütörtököt mondott, hiszen oly régi, ócska, rozsdamarta jószág volt, hogy még a fosztogatóknak sem kellett, akik pedig jóformán minden mozdíthatót magukkal vittek, és részeg dorbézolásuk közepette minden törhetőt összetörtek, az ágyruhákat undok hányadékukkal és ürülékükkel megfertezték, s esztelen dulásukban baltával fölhasogatták még a virginált is, melyen anyám oly sokat s szívesen játszott. Nagyanyámra

a belső szobában bukkant rá ez az ember vérbe fagyva, s én Susanna elbeszélését hallgatva, sokat töprengtem rajta, vajon imádkozással töltötte-e utolsó perceit, vagy azaz a hiábavaló igyekezettel, hogy a nehéz ládát az ajtó elé rángatva eltorlaszolja a martalócok útját, s hogy vajon könyörgött-e gyilkosainak, vagy — lévén büszke és indulatos asszony — szembefordult-e a túlerővel, mint a kölykét védő anyamacska, talán egy szemvillanásnyi időre meg is hőköltetve őket váratlan bátorságával?

Anyámat azután, hogy ez a szekeres ember visszatért a hírrel, ez a szomszéd falubeli család vitte magával egy darabon. Valami rokonukhoz igyekeztek, kinek városi házában már amúgy is több menekült család szorongott. S hogy azért-e, mert nem akarta e számára félig ismeretlen emberek terheit tovább szaporítani, vagy más okból, nem tudom, de anyám és Susanna végül kettesben, más, számukra ismeretlen menekülők szekereére fölkeredzkedve tették meg az út hátralévő részét Lőcsére, anyám néniéhez, ki még jó régen, talán még anyám születése előtt jött ide, férjhez, s kit anyám korábban életében talán egyszer ha látott. Hogy miképpen jutott el azután e két gyámoltalan nő a hadak dúlta országon keresztül Lőcséig, arról nemhogy anyám, de még Susanna szolgáló sem igen beszélt nekem, s hogy egymás között sűrűn emlegették volna, azt sem hinném, csak nagy néha csúszott ki a szájukon egy-két szó olyankor, ha valami váratlanul eszükbe idézte az útjuk során történeteket. Egyszer például, amikor Susanna a gyomrát fájlalta, hallottam, hogy így panaszkodik anyámnak: „Utoljára akkor voltam így, amikor annak a poshadt kútnak a vizét ittuk Nyéken”, egy más alkalommal pedig, már nem tudom, milyen ügyben, a városi jegyző kövér és gőgös felesége kereste föl anyámat, s amikor nagy nehezen, lihegve és szuszogva végre eltávozott, és becsukódott mögötte a kapu, anyám pajkos mosollyal Susannához fordult: „Emlékszel a bárónőre?”, kérdezte tőle, és mindketten hangosan fölnevettek, mint a fiatal leányok szoktak, amikor valami szerelmi históriáról

sugdolóznak. Gyanítottam, hogy ezzel a bárónóval is a menekülés során akadt dolguk, és hogy eszerint derült óráik is lehettek a veszedelmek és megpróbáltatások közepette.

Későbbben azonban, azokban az időkben, amelyekről most beszélek, nemhogy nevetni, mosolyogni is csak igen ritkán láttam anyámat, annál gyakrabban láttam arcára fagyni a harag vagy a reménytelen szomorúság jeges álcáját, s ilyenkor, elárvulva s hideg, távoli tekintetétől megriadva, nemegyszer zokogva, kiáltozva rángattam a szoknyáját, s valami csekélységért zaklattam, egy tál tejeskásaért vagy más színű szalagért a hajamba, holott igazából csak arra vágyódtam, hogy rám mosolyogjon s a hajamon végigsimítson, ahogyan régebben tenni szokta. Nyúgösködéssel azonban csak annyit értem el, hogy anyám orcája megrángott a türelmetlenségtől, és rekedten rám szólt, hogy hallgassak már el, én azonban, jóllehet magam is tudtam, hogy követelőzéssel csak még messzebbre taszítom magamtól, mégsem bírtam abbahagyni, mindaddig, míg csak rám nem kiáltott azon a haragtól eltorzult, érdes hangon, amely valahányszor meghallottam, mindig rettentően megrémített, mert valami történetet juttatott az eszembe egy asszonyról, akinek valami pokolbéli szellem költözött a testébe, s attól fogva gonosz boszorkány lett belőle, ki még tulajdon gyermekeit is megsütötte és fölfalta. Attól féltem, talán anyám testébe is efféle gonosz lélek fészkelhette be magát, s ezért változott meg a hangja s tekintete, ezenközben pedig valóságos, anyai lelke ki tudja, miféle földmélyi tömlőben vagy víz alatti vesszőkalickában raboskodik. S e gyanút csak tovább élesztette bennem, hogy anyámat idővel mintha egészen elborította volna valami dacos keserűség, mintha a világ egész rendje ellen engesztelhetetlen, sötét haragot táplált volna, s lassanként már bármi csekélység elegendő volt hozzá, hogy kitörjön belőle ama rekedt, gyűlölködő boszorkányhang, amelytől rettegettem. Még Susannára is rá-ráförmedt időnként, jóllehet, úgy tetszett, öreg dajkája az egyetlen emberi lény, aki nem ingerli keserű türelmetlenségre. Egyszer, emlék-

szem, Susanna valami rossz hírrel állított be a szobába, talán a tyúkok között ütött ki valami betegség, vagy hogy a télire eltett ruhákat előszedegetvén molyrágás nyomát vette észre a drága kelmén. Szavaira anyám olyan haragos kétségbeeséssel csattant föl, mondván, hagyják őt már végre egyszer békén, s ne zaklassák örökké efféle ostobaságokkal, hogy keresztanyám, aki éppen nálunk időzött, figyelmeztetőn vállára tette a kezét, s ott is hagyta egy ideig, mintha így, némán kérlelné, hogy türelemmel viselje, ami ráméretett, s legyen belátással és jóakarattal a körülötte élők iránt. Anyám tisztelte keresztanyámat, ki művelt és példás életű asszony volt, és nem lökte le magáról a kezét, ahogyan az enyémmel vagy apáméval tette volna, de úgy állt ott moccanás nélkül, beléfagyva a dacos keserőségbe, mintha befelé, önmagába akarna húzódni az érintés elől, és szemét makacsul a földre szegezete, nehogy találkozzék a tekintete keresztanyám kérlelő pillantásával. Keresztanyám várt még egy kis ideig, aztán elfordult, sóhajtva magára terítette vállra való kendőjét, és nekem nyújtotta oda puha, fehér, kissé tömpe ujjú kezét, melynek bőrét örökösen valamely különleges kenettel lágyítgatta, én pedig engedelmesen belécsimpaszkodtam, s elindultam mellette. Ekkortájt mind gyakrabban kért el anyámtól, hogy nála töltssem a délutánt, talán azért, mert látta félnék, elvadult állapotomat, és megsajnál, de talán azért is, mert neki magának nem volt gyermeke, egyedül lakott egy belsővárosi ház két szobájában, amelyet egy gazdag ötvösmestertől bérelt. Gazdag asszony lett volna pedig, nem afféle egytelkes nemes, mint anyám apja, hanem földbirtokos leánya és özvegye, de birtoka a török által elfoglalt területre esett, s annak jövedelmét behajtani semmi módon nem tudta. Minden bizonnyal kénytelen lett volna kevés megmentett holmiját is eladogatni, s végezetül reménytelen szegénységbe süllyed, ha Bécsben élő testvérbátyja, ki az udvarnál viselt valamilyen hivatalt, nem segíti rendszeresen valamicske pénzzel, melyet azonban igen gondosan be kellett osztania, hogy szerény szükségleteit fedez-

ni bírja belőle. Igazából apámnak volt távoli rokona, bár nem vér szerint, csak házasság által, de apám valahogyan mindig bosszúsan és némi megvetéssel beszélt róla, jóllehet általában tiszteletet tanúsított a magasabb társadalmi állású személyek iránt. Igaz, keresztanyám pápista volt, s ez „alig is jobb a pogánynál”, szokta mondogatni apám, ki nem sokkal születésem után tért át, a város tekintélyes polgárainak többségével egyetemben, a reformált hitre. Tejeében a pápisták, állította apám s a többi újhitű, „örök-ké Bécsbe szaladoznak, hogy ott ellenünk áskálódjanak”, bár keresztanyám nemhogy Bécsbe, de még a szomszéd utcáig is ritkán jutott el, ki se igen mozdult a házból, többnyire még a piacra is kis szolgáját küldte maga helyett, nem úgy, mint a városi polgárasszonyok, akiknek a piaci nézgelődés, pletykálkodás és alkudozás volt a legkedvesebb mulatsága. Csak vasárnaponként járt el rendszeresen a pápisták megmaradt, egyetlen templomába, igaz, ez nemigen eshetett nehezebbre, mert a templom ott állott jóformán átellenben a házzal, amelyben lakott.

Az is meglehet, hogy apám is osztotta a városi polgárok ellenszenvét a menekült nemesek iránt, kik földönfutóvá válva városunkban menedéket kértek s kaptak, törvényeit tiszteletben tartani s terheiben osztozni viszont nemigen akaródzott nekik, s váltig hangoztatták, hogy őnekik holmi vargák és csizmadiák nem parancsolgathatnak. Ha csakugyan ezért nem szívelhette keresztanyámat apám, akkor nem volt igazságos hozzá, mert keresztanyám bizonyosan nem kívánt magának semmiféle kiváltságot, hanem inkább zúgolódás nélkül viselte a reá rótt terheket, s engem is erre igyekezett nevelgetni, mert szívesen és hosszasan tanítgatott mindenféle dolgokra, amelyektől azt remélte, mohó szívem és nyugtalan elmém pallérozására szolgálnak majd. Emlékszem, leggyakrabban arról beszélt nekem — talán mivel anyám lázongó keserűségének látványa gyötrelmes volt számára, és igyekezett legalább az én gyermeki szíveimből kiölni az Isten ellen való zúgolódás csíráit —, hogy az élet megpróbáltatásait erős szívvel, Isten akaratába be-

lenyugodva kell viselnünk, és meg kell óvnunk lelkünket a keserűségtől, a haragtól, legkivált pedig a kétségbeeséstől, mert azzal magát Istent sértjük meg, aki nekünk ajándékozta az ő teremtett világát. Gyakran üldögéltünk egymás mellett hímzésünkön öltögetve — mert megtanított néhány nehezebb hímzésfajtára, amelynek gyakorlásához anyámnak kevés ráérő ideje, de talán elegendő türelme sem volt. Megvallom, gyakran a könnyeimmel küszködve haragtam el a reménytelenül összegubancolódott szálat, s kedvem lett volna a sok ügyetlen gyűrögetéstől elpiszkolódott vásznat inkább kettőbe hasítani, s darabjait a tűzbe vetni, semhogy az elvétett, idomtalan öltéseket újra meg újra fölfejtsem, s újakkal, jobbakkal pótoljam. Keresztanyám, ha észrevette növekvő türelmetlenségemet, szelíden megintett, mondván, kicsiny és nagy dolgokban egyaránt állhatatosaknak kell lennünk, s hogy a kicsiny dolgokban való türedelem a nagyokban való állhatatosság legjobb iskolája.

Sok őszi és téli délutánt töltöttünk el efféle csendes munkálkodással. Többnyire az ablakmélyedésbe kuporodtam, s mind közelebb s közelebb húzódtam az ablakhoz, hogy elkapjak még néhány sugarat a gyorsan fogyatkozó világosságból, mivel keresztanyámnak a gyertyával is takarékoskodnia kellett, s hallgattam keresztanyámat, bár megvallom, a figyelmem gyakran elkalandozott. Egyszer azon járt az eszem, vajon mikor csönget már keresztanyám kis szolgálójának, hogy behozza nekünk az aszú szilvát, kedves csemegémet, amely, úgy láttam, keresztanyámnak is gyöngéje volt, másszor azon töprengtem, kik is lehetnek azok a komor tekintetű, díszkardot és aransujtásos mentét viselő férfiak, és azok az összeszorított ajkú, sötét vagy vörös bársonyba öltözött, gyönggyel befont hajú asszonyok, kiknek képe ott függött keresztanyám szobájának falán, vagy azon tűnődtem, vajon a cserépkályha csillámló zöld csempéire faragott alakok közül melyik apostol melyik lehet, s hogy ama nőalak, kinek apró korona ült a fején, s kezében valami almaforma holmit tartott, kicsoda lehet? Keresztanyám nem adta jelét, hogy haragudnék, ha rajtaka-

pott, hogy ismét elkószált a figyelmem, hanem, eszébe véve zsenge koromat, igyekezett holmi történetekkel lekötni csapongó képzeletemet, csakhogy ezek a történetek, amelyek a téli erdőn rőzsét gyűjtögető, beteg anyjukat ápoló gyermekekről, köpenyüket a várárok tövében kuporgó koldussal elfelező, nemes lelkű lovagokról s más effélékről szóltak, korántsem voltak olyan borzongatóan érdekesek, mint Susanna meséi a vízi manókról, hazajáró lelkekről és gonosz tündérekről. Emlékszem, már akkor, gyermekként is eltöprengetem rajta egy-egy szemvillanásnyi időre, vajon miért vonzza képzeletünket a rossz, a félelmetes és veszedelmes oly igen nagy erővel, s a jó oly kevésbé?

Meg kell vallanom, idővel némi berzenkedést és visszatevészt is keltettek bennem keresztanyám szép és emelkedett tanításai. Az a sok lemondás, alázat, türelem, amivel örökösen traktált, idővel valamiféle hideg, vizenyős, minden tűz és szenvedély nélkül szűkölködő lélek magamentetésének tűnt föl előttem, amely így akarja, tetszelegve, tulajdon fogyatkozását jósnak és szelídségnek föl-tüntetni. „Úgy látszik, Isten másként akarja”, ezt szerettem mondogatni, valahányszor egy-egy kedves terve füstbe ment. Én pedig, ki már akkor is sírni, toporzékolni tudtam volna csalódásomban, ha a kis szolgáló azzal tért vissza a kamrából, hogy elfogyott az aszú szilva, s aznapra be kell érnem egy almával, szelíd egykedvősége láttán szívemben képmutatással gyanúsítottam meg keresztanyámat, vagy azzal, hogy igazából nem is volt oly igen kedves neki, amiről lemondani kényszerült, s bezzeg nem lenne ilyen egykedvű és higgadt, ha olyasvalamitől fosztaná meg a sorsa, amin ő is olyan szenvedélyes kívánczósággal csügg egész lelkével, mint én az aszú szilván. S ahogyan ilyenkor föl-fölpislantottam szelíd, hullámos ősz fürtök keretezte arcába, úgy találtam, hogy bár vonásai idős korára is megőrizték szépségüket, ábrázata s kiváltképp enyhén kidülledő, halványkék szeme némileg egy jókora békáéra emlékeztet

...

De jóllehet kissé egyhangúan múltattuk az időt keresztanyámnál, mégis kedveltem e hosszú délutánokat, mert legalább csöndben és békességben teltek. Keresztanyám még ügyetlen kis szolgálóját sem dorgálta meg soha igen keményen, legalábbis nem az én fülem hallatára, velem pedig mindig nyájasan és szelíden beszélt, s kérdéseimre, ha valami okvetetlenkedéssel szakítottam meg mondandóját, türelmesen válaszolgatott. Oda-haza azonban mind jobban szenvedtem anyám jeges közönyétől, s még inkább tűzokádó hegy látványaként kiömlő, heves haragjától, amely a legváratlanabb pillanatokban tört elő belőle. Egy idő óta főként restségem és ügyetlenségem miatt szidott sokat, és örökösen azt hánytorgatta, mi mindenben lehettem volna már addig is a segítségére, ha nem lennék tunya, álmatag és minden iránt közömbös, ami őt és a ház dolgait illeti. Én pedig, ki úgy éreztem, bármit megtennék, csak újra kedvesen szóljon hozzám és becézgesse, ahogyan kicsiny leány koromban tette, e vádat különösen igaztalannak éreztem, s így gyöngédségre éhes szívem lassanként elfordult tőle és új táplálék után nézett. Lassanként, mindenféle megfogható ok avagy bizonyíték nélkül, ahogyan azt a gyermekek tenni szokták, hinni kezdtem, hogy kit anyámnak gondoltam odáig, nem is az én valóságos szülőanyám, hanem bizonyosan talált vagy fogadott gyermek lehetek. Megesett, hogy napokig dédelgettem képzeletemben egy-egy kedvesebb pillantást, amelyet valami ismeretlen asszony vetett rám az utcán vagy a piacon. Lassanként szokásommá vált, hogy úton-útfélen idegen asszonyok arcát fürkésszem, s ha egy-egy szelíd, nyájas arcút láttam közöttük, arra gondoltam, talán ez lehet az igazi anyám. Hosszú történeteket koholtam, miként veszítettek el kisdédként valóságos szüleim, terveket szövögettem, hogyan fogom elveszett anyámat újból fölhalálni, s elképzeltem, miként fog egy napon e nyájas arcú, idegen asszonyok közül valamelyik gyolcsfehérre sápadni a kézfejemen pirosuló, szeder alakú anyajegy láttán, majd sikoltva keblére szorítani, fölismerve bennem régen elveszett gyermekét (Susan-

na szolgáló beszélt el nekem korábban valami ehhez hasonló történetet). Valahányszor anyám haragosan megdorgált, mert vigyázatlanságomban levertem egy cseréptálat vagy végigöntöttem tejjel a szoknyám, dacosan összeharaptam az ajkam, s arra gondoltam, ez az asszony alighanem csak mostohám énnem, és egy napon bizonyosan rám lel majd az igazi édesanyám, és elvisz magával innét.

Egyszer óvatosan meg is próbáltam puhatolózni keresztanyámnál, vajon apám s anyám csakugyan a valóságos szüleim-e. Erősen tartottam tőle, hogy kinevet, ehelyett azonban elvörösödött, éles, fürkésző pillantást vetett rám, majd elkapta rólam a tekintetét, és sietősen, szemlátomást igen nagy zavarban, arról kezdett beszélni, hogy a gyermekek néha a rendes időnél hamarabb jönnek a világra, ha a várandós asszonyt valamilyen nagy ijedelem vagy megrázkódtatás éri, és a rossz lelkű emberek ilyenkor mindenféle rágalmakkal illethetik akár a legtisztább életű asszonyt is, de én az efféléket meg se halljam... Csodálkozva bámultam rá, mert sehogyan sem értettem, mi köze mindennek ahhoz, amiről én kérdeztem, de azután fölrémlett emlékezetemben valami, amit évekkor korábban hallottam: hogy egyik szomszédnőnk, egy pékmester fiatal feleségét, tömlőcbe vetették, majd kiséprűzték a városból, mivel amikor a pék elvette, már terhben volt egy mészároslegénytől, s a gyermek alig hat hónappal az esküvő után jött a világra. Eszembe ötlött az is, amit Susanna szolgálótól hallottam születésem körülményeiről: hogy anyámat az utcán érték utol a fájások, s csak nagy ügyel-bajjal tudott a rettentő sokadalomban visszajutni a házba.

Anyám, beszélte Susanna, csak egy minutára szaladt ki a házunk elé, hogy láthassa ama csudálatos és rémületes jelenséget, amelyet még évtizedek múltán is emlegettek azok, akik megérték, s amely eszerint éppen az én születésem napjára esett, nevezetesen, hogy fényes délben a nap néhány percre eltűnt az égről, és esti sötétség borult

a városra. Azt beszéltek, e csodálatos tünemény eljövete-
lét már sok száz évvel korábban megjövendölte valami régi
csillagjós vagy próféta, ki nemcsak bekövetkeztének pon-
tos idejét mondta meg előre, hanem azt is, hogy ez lesz
az utolsó azon események sorában, amelyek a világ végé-
nek közeledtét jelzik. Kevéssel azelőtt, amikor a jövendő-
lések ezen égi tünemény eljöveteletét jósolták, a város utcáin
itt is, ott is rendetlen ruházatú, égő tekintetű férfiak és
asszonyok bukkantak föl. Mezítláb és hajadonfótt járkáltak,
csapzott fürtjeikbe bogáncs és madártoll ragadt, mintha
a szabad ég alatt háltak volna, s mindenütt megjelentek,
ahol az utcán néhány ember összeverődött: közjük fura-
kodtak, vagy fölkapaszkodtak valamely kisebb magaslat-
ra, és arról kiáltoztak, hogy eljött az ideje a töredelmes
bűnbánatnak, hogy a gazdagok és a föld hatalmasai rövi-
desen megaláztatnak és porba sújthatnak, mígnem az iga-
zak fölmagasztaltatnak, mert elközelgett a végítélet napja,
és nemsokára eljő az angyal a pecséttel, hogy megjelölje
vele az igazak homlokát, akiket egyedül kímél majd meg
Isten pusztító haragja. A polgárok többsége egyszerűen
elzavarta útjából e megszállottakat, vagy azzal fenyege-
tőzött, hogy elviteti őket a városi őrséggel, de a szegé-
nyebbek közül sok hívük akadt, és a külsővárosban már
hetekkel korábban fölborult az élet rendje: az asszonyok
odahagyták a konyhát, a mesterlegények a műhelyt, mivel
úgy vélték, semmiféle foglalatosságnak nincs immár célja
a hátralévő, rövid időben, s naphosszat az utcán kóborol-
tak, vagy összejöttek valamelyikük házánál, egyesek szerint
azért, hogy ott bűnbánattal és imádkozással töltsék a napot,
mások szerint azért, hogy ott részegeskedjenek és minden-
féle fajtalanságot űzenek egymással, mondván, a legjob-
ban akarják kihasználni a még hátralévő kevéske időt. Azt
is beszéltek, hogy egy szántóvető a mezőn különös sáskát
látott volna, olyanfélé, amilyenről az Írás jövendöl: a féreg
emberi arcot viselt, és apró aranykorona volt a fején, Press-
burgban pedig egy asszony kutyafejű csecsemőnek adott
életet.

Ama nap délelőttjén, amelyen a végítéletnek be kellett volna következnie, anyám éppen a konyhában foglalatoskodott, amikor észrevette, hogy a konyha földjére vetődő árnya hosszan elnyúlik, ahogyan máskor alkonyatkor szokott, és hallotta, hogy a tyúkok odakinn eszeveszett kárálásba kezdenek. Amikor kiment, hogy szétnézzon az udvaron, látta, hogy a kövek közt kisarjadt fiatal eperfa árnya szokatlanul tisztán rajzolódik ki a földön, s hogy a gyér fű és az udvar közepét kettészelő mélyedésben csordogáló szennyvíz különös, erős színekben ragyognak, némileg ahhoz hasonlatosan, ahogyan máskor a napszállat előtti percekben szoktak néha, de mégis másképpen: mintha nem valamely külső fényforrás világítaná meg őket, hanem ragyogásuk belülről, ennenmagukból fakadna, mintha áttetszőek lennének, mint a kristály, s a belsejükből áradna kifelé valami szelíden izzó világosság. E világosság azonban, jóformán abban a szempillantásban, hogy anyám tekintete reáesett, máris fakulni kezdett, és valamiféle szokatlan szürkület borította el nagy hirtelenséggel a világot. Anyám fölpillantott az égre, s látta, hogy a vakító napkorongból hiányzik egy jókora darab: már csak egy, a szokásosnál erősebb fénnel tündöklő holdsarló maradt belőle, és az is rohamosan fogyatkozott. Anyám, talán attól az ösztöntől vezetettve, amely arra ösztökél bennünket, hogy rémületeinkben embertársaink közelségét keressük, még akkor is, ha segítséget nem remélhetünk tőlük, kiszaladt az utcára, s ott rögvest magával is sodorta azon emberek áradata, kik az övéhez hasonló kíváncsiságtól és rémülettől hajtva már jóval korábban kitódultak házaikból, és a főtérfelé igyekeztek — nem tudom, azért-e, mert azt remélték, onnét jobban látják majd a csodálatos égi tüeneményt, vagy azért, mert ott nagyobb biztonságban érezték magukat, mint a házak között. Anyám mindhiába szeretett volna visszatérni a házba, tehetetlenül sodródott egyre távolabb, a közeli térfelé, ahol máris akkora tömeg tolongott, hogy az újonnan érkezettek csak vállukkal és könyökükkel tudtak utat törni maguknak a térféle, ahol

a sűrűsödő homályban az egyik bogáncsos hajú megszállott ágált valamiféle emelvényen, talán egy jókora hordón, bár hangja nem hallatszott el a tér pereméig, ahol anyám állt, mert elnyomta az összezsúfolódott emberek szitkozódása és jajgatása. Anyám, akinek sikerült megvetnie a lábát az utca torkolatában, erősen megkapaszkodott az utca utolsó házának oroslánfejet formázó kopogtatójában, s onnan nézte, amint a megszállott égnek emeli ösztövért, fedetlen jobb karját, és horgas ujjú, hosszú körmű jobb kezével az ég felé mutogat. Ahogy mozdulatát követve minden tekintet az ég felé fordult, hirtelen nagy csönd lett, csak egyetlen, magányos hang, egy asszony jajszava hallatszott a tér valamely, távolabbi pontjáról. Anyám is fölnevezett, s látta, hogy odafönn, a nap helyén sötét korong feketélik, vakító, gyémántos ragyogás gyűrűjében. A téren a csönd nem tartott tovább néhány szempillantásnyi időnél: azután eszeveszett sikoltozás és jajveszékelés hulláma csapott föl, s a szinte éjszakai sötétségben az emberek sírva, hajukat tépve, egymásra tiporva igyekeztek a szűk utcákból a tér közepe felé, mígnem azok, akik eleddig a téren tolongtak, egyszerre mind megindultak a tér pereme felé, mintha mindkét csoport a másik korábbi helyétől remélné a biztonságot. Anyám, aki már egy ideje érzett holmi enyhébb fájásokat, de részben a végítélettől, részben az eltiprattatástól való félelmében nemigen ügyelt rájuk, most hirtelen arra eszmélt, hogy lábán végigömlik valami nedvesség, és az alsóruhája átlucskosodik, majd derekába és medencéjébe rettentő fájdalom nyilallik, mintha szétvetni készülne egész testét. Még mindig minden erejével a kopogtatóba kapaszkodva könyörgött a mögötte tülekedőknek, engednék át maguk között, hogy még idejében eljuthasson a házukig, amelytől talán szál lépésnyire ha lehetett, de azok, mintha meg se hallották volna, csak gázoltak előre, ki a tér közepe, ki az utca torka felé. A két, egymással szemközt hömpölygő áradat ide-oda löködte, s bizonyára irgalmatlanul össze is taposta volna anyámat, s az én még el sem kezdődött életem is véget ért volna anélkül, hogy

akár csak egy szempillantásnyi időre is megláttam volna ezt a földi világot — s hogy ez vajon veszteség lett volna-e számomra, vagy inkább jó szerencse, még ma sem tudom eldönteni —, ha Susanna szolgálónk, aki észrevette anyám távollétét, s gyanította, mi történhetett velem, egyik kezében valami házi eszközt, talán, harcias asszonyok szokása szerint, a sodrófát szorongatva, a másikkal pedig egy lámpást emelve a magasba, amellyel bele-belevilágított a szemközt törekvő emberek rettegéstől eltorzult arcába, fúriaként ki nem ront az őrző tömegbe, s minekutána néhány erőteljes ütést mért a tülekedők egyik-másikának vállára vagy fejére, azok végezetül mégiscsak utat engedtek, még idejében ahhoz, hogy odabenn a házban, Susanna segedelmével, megszülessek.

Hallottam későbbben, hogy e csodálatos égi események hatására — amelyek, mint utóbb kitetszett, mégsem a világ végének előhírnökei voltak, mert a sötétség rövidesen eloszlott, s a nap ismét csorbítatlan épségben tündöklött az égen — sok asszonynál indult meg a szülés időnek előtte, s mivel anyámon kívül is akadt közöttük egy-kettő, akinek gyermeke túlságosan korán, alig hat-hét hónappal az esküvő után jött a világra, a város tanácsa maga elé idézte a lőcsei bábákat, s kivallatta őket, vajon csakugyan lehet-e efféle következménye ezen égi tüneménynek. A bábák egyhangúlag azt vallották, hogy a régi időkben is ismeretesek voltak efféle esetek, s tanúsították, hogy még a lovak, tehenek, macskák és egyéb oktalan állatok is időnek előtte megellettek azokban a napokban, olyannyira fölforgatta e rendkívüli tünemény a természet rendjét. Így azután a tanács elállt tőle, hogy az egyes eseteket megvizsgálja, s kiderítse, hátha mégsem az égitestek hatása a bűnös ezen idő előtti születésekben, s hozzájárult még ahhoz is, hogy azokat a gyermekeket, akik e napon, időnek előtte jöttek világra, s akik közé én is tartoztam, ne tekintsék törvénytelennek, jöllehet a törvény ezt írta volna elő az efféle, korán született cse-

csemőket illetően. Így azután, ha volt is csakugyan valami bűnös titka anyámnak, az soha nem került napvilágra, igaz, a gyanút sem moshatta le magáról soha.

Én azonban, igaz, mindenfajta bizonyíték híján, eldöntöttem magamban, hogy mégiscsak lehet neki efféle titka, és attól fogva, hogy keresztanyám szavai eszembe idézték mindazt, amit születésem körülményeiről tudtam vagy tudni véltem, ismeretlen apám képét kezdtem színezgetni magamban. Talán valamilyen magas rangú uraság lehetett, gondoltam, aki átutazóban esett szerelembe anyámmal, és nem is tud a létezéséről. Vagy még ha tud is rólam, szőttem tovább a történetet, talán rangjabeli leányt kellett feleségül vennie, csakhogy minekutána házassága mind ez idáig magtalan maradt, elhatározta, hogy fölkuatja egykor sorsára hagyott gyermekét. Egy napon, így képzelegettem, amikor éppen a káposztás veremtől térek vissza a házba, káposztával a kötényemben, vagy valami üstöt súrolok anyám parancsára, s kezemet vörösre marta a lúgos víz, hatlovas hintó áll meg a házunk előtt, díszes ruhákba öltözött férfiú száll ki belőle, s miközben az egész utca összeszalad, és suttogva tanácskoznak, ki lehet az előkelő ismeretlen, ő belép a házba, kissé meghajtott fejjel, mert olyan magas termetű, hogy homlokát kis híján beveri a szemöldökfába, és erős, tiszteletet parancsoló hangon gyermekét követeli anyámtól és apámtól. Anyám némán rám mutat, ahogyan ott görnyedezek az üst fölött, valóságos apám erre nem szól egy szót sem, csak villámló szemmel méri végig anyámat, majd azon csapzottan és lucskosan a karjába szorít, úgy visz ki a ház elé, s ott beemel a díszes hintóba.

S hogy szüntelen efféle gondolatok jártak a fejemben, egyszerre csak az is eszembe ötlött: hát az én valódi apám? Vagyishogy az az ember, akit mindaddig apámnak tartottam, ő vajon hogyan viseli majd magát, ha bekövetkezik, amiben reménykedtem? Mindaddig, míg teljes szívemmel anyámon csüngtem, apámat holmi ellenséges hatalomnak láttam, aki elől minden apró-cseprő mulasztást

és pazarlást lehetőleg titkolni kell. Később, amikor elfordult anyámtól a szívem, vagy legalábbis örökös dac és harag égett bennem ellene, eleinte kettejüket egyetlen lényé olvasztottam össze érzéseimben, s anélkül hogy meggyőződtem volna róla, föltettem, hogy apám is osztozik anyám haragos keményszívűségében és irántam való megvetésében. Ezért aztán kedvtelve színezgettem magamban, mint fog rémülten meghunyászkodni valóságos atyám villámló tekintete előtt, s hogyan mentegetőzik majd dadogva, amiért rosszul bántak velem. De az is lehet, gondoltam elégedett kárörömmel, hogy megpróbál majd visszatartani, talán még szembe is szegül kedvemért a nagyúrral, de mindhiába: valóságos apám egyetlen, megsemmisítő pillantásától bátorságát veszítve, csüggedten húzódik majd félre az utunkból. S ahogyan ezt magam elé képzeltem, annyira megsajnáltam apámat, hogy még a könnyem is kiserkedt.

Egy alkalommal, amikor anyám a konyhából, már nem tudom milyen megbízással, beszalajtott a szobába, apámat ott találtam a kandalló mellett kedves bőr támlásszékében ülve s jobbjával a mellette álló, apró cseresznyefa asztalra könyökölve. Ezt az asztalt apám maga csináltatta, saját tervei alapján egy Pressburgba való asztalossal, s nekem erősen foglalkoztatta a képzeletemet, mert egyszer elárulta, hogy van egy titkos fiókja, amelynek nyitját csak ő ismeri. Erre az asztalkára könyökölt most, előtte az a könyv hevert, amelybe a számadásait írta, vagy talán az a fűvészkönyv, amelyet nemrégiben hozatott meg Pressburgból, de nem a könyvbe nézett, hanem maga elé, arcát jobb tenyerébe ejtve, s oly szomorúnak és gyámoltalannak tetszett előttem, amilyennek ezekben a magam koholta történetekben szoktam látni. Ezért-e, vagy mert arra gondoltam, hozzám hasonlóan talán ő is anyám keményszívűségétől szenved, forrón fölbuzgott bennem a szájalom, olyan erővel, hogy — bár azelőtt ilyet sose tettem — mellé osontam, és ügyetlenül, félénken megsimogattam a halántékán, miközben iz-

galomtól botló nyelvvel, suttogva azt kérdeztem, rosszul érzí-e magát, mert az is eszembe ötlött, hogy korábban sűrűn hallottam fő- és gyomorfájásra panaszkodni.

Apám meglepődve pillantott föl rám, s én már-már attól tartottam, összeszid, ahogyan olyankor szokta, ha hangoskodással a munkájában vagy a tanulmányaiban megzavartam. Apám azonban nem szólt egy szót sem, hanem elfelhősödött a szeme, mintha a könnyeivel küzdene, majd erősen, kutatóan az arcomba nézett, mintha azt puhatolná, nem volt-e vajon valami hátsó szándékom az iménti simogatással, azután hirtelen, hevesen magához szorított, hogy szinte fáj. Suttogott is valamit a fülemben, amiből csak e két szót hallottam tisztán: „édes kisleányom!...” A következő szempillantásban már gyöngéden el is tolt magától, s ahogy fölzaklatott szívvel kifelé szaladtam a szobából, még láttam, vagy látni véltem, hogy könnycseppet töröl ki a szeme sarkából.

Ettől fogva ama hirtelen támadt szánalmat és ragaszkodást, amelyet első ízben azon képzelet szülte események, melyekről az imént beszéltem, ébresztettek föl a szívemben, a valóságos körülmények táplálták bennem tovább, kiváltképp maga apám, ki sok mindent elmondott nekem önmagáról, azokban a ritka percekben, amelyeket hirtelen támadt meghittségünkben kettesben töltöttünk, s amelyekre ettől fogva szüntelenül lestem és kerestem az alkalmat.

Gyakran hallottam tőle e bizalmas beszélgetések során, miként keserítette meg életét már gyermekkorában erőszakos és durva lelkű apja, nemkülönben könnyelmű és álnok fivére, de nemcsak az övét, hanem szelíd lelkű, művelt és kegyes életű anyját is, ki sokat szenvedett férje és idősebbik fia keményszívűségétől, ő pedig, a legkedvesebb gyermeke, kénytelen volt tehetetlenül nézni anyjának szenvedését. Elmondta, milyen nehéz szívvel szakadt el tőle, amikor külhonba indult, hogy ott folytassa tanulmányait, amire nem is lett volna módja, ha időközben megözevgyült anyja ki nem könyörgi számára a tanácsuraktól a pénz-

beli támogatást. Elbeszélte, milyen nehezen élt tanulóévei alatt e szűkösen mért segélyből, amelyet fivére, ki ekkoriban már a patikát vezette, nem engedett anyjának mégoly csekély összeggel sem megtoldani, úgyhogy a hiányzó pénzt neki kellett keserves munkával előteremtenie, míg tanulótársai vígan élték világukat. E sok szűkölködés és megerőltetés azután olyannyira igénybe vette fiatal szervezetét, mondotta, hogy annak káros hatását még ma is érzi. Gyakran emlegette azt is, hogy mindmáig kínozza a gondolat: nem lehetett anyja mellett utolsó betegségében, s mire hírt vevén róla hazaért, anyja már a temetőben nyugodott, őt pedig fivére és családja, távollétében minden örökségből kiforgatták...

Anyja, közeledni érezvén halála óráját, s mivel nem remélhette többé, hogy ebben a földi életben még viszontlátják egymást, lefestette magát valami vándor képíróval, s a képet emlékbe hagyta őneki. Egyes-egyedül ezt a képet hozta magával ödenburgi házukból, mondta apám, s a cseresznyefa asztalkához lépve föl pattintotta a titkos fiók zárját, egy tenyérnyinél alig nagyobb, tojásdad alakú képet vett elő, s odamutatta nekem. A kép idősebb asszonyt ábrázolt, ki csipke főkötőt és merev csipkegallért viselt: két kezét keble alatt összefonta, keskeny ajkát összeszorította, nagy, sötét szeme vádlón, megbántott büszkeséggel nézett a világba. Apám néhány pillanatig elködösülő szemmel nézte a képet, majd visszacsúsztatta a fiókba, és arról kezdett beszélni, anyja milyen szelíd, áldozatos szívű asszony volt, s hogy őt, ki életének első éveiben beteges, gyöngye testalkatú gyermek volt, különös gonddal vette körül. Ételt mindig saját kezével készítette, soha a szolgálóra nem bízta, később pedig, diákévei alatt féltő szeretettel óvta a túlzott tanulás okozta kimerültségtől, s gyakran igyekezett őt megvédeni apja durvaságától és fivére szívtelen gúnyolódásától is. Nagymamám, mondotta apám, példásan erényes életű, s tetejében még művelt asszony is volt, s valahányszor tömérdek tennivalója engedte, szívesen elüldögélt valamely szívének és elméjének épülését szolgáló

olvasmánnal. Én egyébiránt, állította apám, sok tekintetben emlékeztetek rá, például abban, hogy éles az eszem és jó az emlékezőképességem. Apám ugyanis észrevette, hogy figyelmesen hallgatom és elmémbe vésem mindazt, amit tőle hallok, olyannyira, hogy ha visszakerdi, még hónapok múltán is helyesen felelek a kérdésére.

Ezt látva apám úgy vélte, érdemes beavatnia engem a gyógyítás tudományának egynémely titkaiba. Elővette hát a nagy fűvészkönyvet, melyet nézegetni szokott, s kezdte nekem elmutogatni, melyik növény mire jó: melyikkel lehet megtisztítani a vért, melyik hatásos a főfájásra és fősédelgésre, melyik a végtagok esettségére. Olyik főzet hatása, magyarázta, erősebb holdtöltekor, másoké pedig holdfogytán, lévén a Hold hideg égítést, amelynek növekedése és fogyatkozása hatással van a fejben fölszaporodó hideg nedvességre, és hideggé és nyálkássá teszi a vért. Elmondta, melyik betegségre jó a tölgyfagyöngy, melyikre a bors és mustármag, mire való a bazsarózsa töve, mire a Szent László füve.

Apám maga is sűrűn élt tulajdon orvosságaival, mert gyakran panaszkodott, különösen időváltozásakor, főfájásra és szédelgésre. Gyomrát is sűrűn fájlalta. Sokszor hallottam panaszkodni, hogy az ételek, ahogyan anyám készíti őket, ártalmára vannak, és feddette őt, amiért nincs tekintettel az ő beteges állapotára, és mindent úgy főzet Susannával, ahogyan azt leánykorában megszokta, holott csekély fáradsággal az ő szája íze szerint is elkészíttethető. Én ekkoriban már mindenben igyekeztem apám kedvét keresni, s ha rajtakaptam anyámat vagy Susannát, hogy nemtörődömségből vagy éppenséggel szándékos rosszakarattól megint nem veszik figyelembe valamely kívánságát, én magam figyelmeztettem őket, hogy „Apám ezt nem így szereti”, vagy „Ne tegyenek bele borsot, mert az megárt édesapámnak”. Szavaim hallatán Susanna csak legyintett, vagy úgy tett, mintha meg sem hallotta volna őket, anyám pedig gúnyosan és megvetően elmosolyodott, de szólni nem szólt semmit, igaz, amúgy is ritkán szólt hozzám azóta, hogy

látta, milyen buzgón keresem apám kedvét. Egyszer-kétszer az is megesett, hogy letette a főzőkanalat, vagy ami éppen a kezében volt, szembefordult velem, és kis ideig elkomolyodva, fürkészve nézett a szemembe. Ilyenkor sem haragot, sem megvetést nem láttam a tekintetében, hanem inkább irántam való részvétet és aggodalmat, amit sehogyan sem értettem, de kissé megriasztott. Szólni, igaz, ilyenkor sem szólt semmit, csak némán visszafordult, s folytatta, amit félbehagyott.

Egyébiránt apám gyakori gyengélkedése ellenére sem volt beteges külsejű, inkább nagyon is szép, egyenes tartású ember, jóllehet már nem egészen fiatal. Inkább szikár, inas, mint testes, s bár orcája kissé fakó, mint az nem ritka a kese hajú, világos szemű személyeknél, mindazonáltal termetét és tartását elnézve könnyebb volt lóháton, puskával a vállán elképzelni, semmint a betegágyban senyvedve. Ifjabb korában alighanem feletébb jó külsejű lehetett, s néha mosolyogva emlegette is, mennyire veszködött utána annak idején némelyik leány vagy özvegyasszony, és mennyire igyekeztek őt később, már mint fiatal özvegyembert, hálójukba keríteni. Néha sóhajtván még azt is hozzátette, milyen jól járt volna némelyikkel, anyám pedig, ha az ő füle hallatára beszélt efféléket, sötét pillantással és megvető mosollyal válaszolt ezen álcázott panaszra, de szóval nem.

Szülővárosáról is sűrűn beszélt nekem apám, és gyakorta becsmérelte Lőcsének mind fekvését, mind éghajlatát, mondván, az ottani, miazmás levegő okozhatja gyakori főfájásait, míg szülővárosának fenyvesekkel benőtt hegyei között a láztól és huruttól gyötört beteg patikaszer nélkül is meggyógyul. Gyakran elemlegette, mennyit járta diákkorában az erdőt, hányszor verte el éhét vadon termő málnával és kökénnyel, oltotta szomját a fák árnyában futó patakokból, s szedte tele zsebét sütni való gesztenyével. Egyszer, amikor a szokásosnál is messzebbre kóborolt, rókafiatkat látott, szám szerint hármat, egy domboldalban sütkérezni a kora nyári napfényben, s e kicsiny állatok

olyan szelídek és bizalmasak voltak az ember iránt, hogy nyugodtan túrték közeledését, s csak akkor riadtak meg s tűntek el egy szempillantás alatt a sűrűben, amikor apám megpróbálta megsimogatni az egyik kis sütkérező szörgombolyag veres bundáját. Így az ismeretlen Ödenburg fokonykint valamiféle édenkertté alakult képzeletemben, s úgy éreztem, igazából én is ott lennék otthon, s ha valahogyan odajuthatnék, az ottani emberek mint elveszett s megkerült kicsiny hűgukat fogadnának maguk közé.

Igaz, odavaló embert nem ismertem apámon kívül, csak egyet, s az az egy nemigen volt alkalmas rá, hogy megerősítsen Ödenburg városnak és lakosainak csudálatos mivoltáról táplált képzelgéseimben. Ez az ember egy Lang Mátyás nevezetű tanító volt, ki ott bérelt szobát nálunk, a hátsó traktusban. Ekkoriban még fiatal ember lehetett, bár én sem ekkor, sem később nem tudtam úgy gondolni reá, mint ifjú férfiúra, mert ábrázata egyszerre volt gyermeteg és öreges. Nagy, horgas orra volt, mint valami vénasszonynak, ajka ugyanakkor telt volt és piros, mint egy gyermeké vagy fiatal leányé, bár talán inkább túlságosan is duzzadt, mint azoké a fából faragott szerecsenyeké, amelyeket egyszer láttam valahol egy ágy tartóoszlopára kifaragva. Kerek, kék szeme inkább gyermeteg volt, bozontos szemöldöke viszont akár egy öregemberé, homlokát göndör, homokszínű fürtök vették körül, sűrűn, akár csak ama fából faragott szerecsenyekét, de még ha hibátlan, szép vonású lett volna is az ábrázata se igen akkor akad meg rajta bárki asszonyszemélynek a szeme, mert válla ugyan széles, de termete alacsony volt, a háta görbe, lába rövid, lábfeje pedig apró, mint valami leányé. Ami pedig természetét illeti, e szerencsétlen mintha örökös tréfálkozással akarta volna feledtetni megjelenésének fogyatkozásait, de könnyen elboruló pillantása elárulta lelkének ama rendkívüli érzékenységét, amely minden apró tövist halálos szúrásnak érez. Apám társaságát buzgón kereste, s valamelyes jogot is formált rá, részben közös ödenburgi eredetük okán, részben mint olyan em-

ber, akinek nem volt rá módja ugyan, hogy külhonban tanuljon, s így csak a kisebb gyermekeket oktathatta írás-olvasásra, s még legfeljebb némi szintaxisra és logikára, mégis erős vonzódással viseltetik a tudományok iránt, és talán rátermettebb is az efféle foglalatosságra, mint nem egy azok közül, akiknek a sors jobban kedvezett. Minden üres idejében a könyveket bújta, esténként pedig gyakran bekopogtatott sűrű mentegetőzések közepette, hogy megtudakolja apám véleményét valami furcsaságról, amellyel olvasmányai során találkozott. Mit gondol apám, vajon a csillagok csakugyan hatással lennének a háborúkra és az emberi élet mindenféle fordulataira, ahogyan azt valamelyik tudós könyvében olvasta? S vajon apám szerint is létezik olyan tengeri állat, amely a muzsika zengésében gyönyörködik, s ha ilyet hall, fölveti magát a tengerből? Vajon csakugyan megtalálható-e Boldog-Arábiában egy fénix nevezetű madár, amely hatszáz évig is elél, s ha halálát közeledni érzi, a tűzbe veti magát, s hamvaiból legott ismét életre kel? S vajon igaz-e csakugyan, hogy a medve a fehér gyolcsnak, áspiskígyó a tulajdon árnyékának látására minden ok nélkül erősen fölindul?

Én e boldogtalan Langra a gyermekek kegyetlen csúfondarosságával tekintettem, bár ő igyekezett magához édesgetni, és ez néha ideig-óráig sikerült is neki valami furcsasággal, ami képzeletemet megragadta. Egyszer például egy kerek, rézfoglalatba illesztett üveget mutatott, amelyre ki tudja, mi módon tett szert, s amelyen keresztülpillantva, nagy rémületemre, tulajdon kezem bőrét mint valami hálót, likacsosnak láttam, a szoba szemközti falát borító szőnyeg pedig szinte a szemem közé ugrott, s oly közelinek tetszett, hogy nem értettem, miért nem bírom megérinteni. Amikor egészen összezavarodva arról faggattam, miként lehetséges ez, és miért mutatja ez a holmi másnak és másként a dolgokat, mint amilyenek valójában, a boldogtalan Lang tudálékos magyarázatba fogott a fény-sugarakról, a „valójában” szó hallatán pedig önelégülten elmosolyodott, és nagy fontoskodással arról kezdett beszél-

ni, hogy egyik látvány sem valóságosabb, mint a másik, jobban mondva hogy ez a fura eszköz megmutatja azt is a valóságból, ami a pusztá szem elől rejtve marad, és hogy a szemünk is valami ilyenféle eszköz, amelyet az optikus mestereknek sikerült tökéletesebb formában utánozniuk. Másszor arra unszolt, néznék keresztül valamiféle metszett kristályüvegen, talán egy csiszolt borosüveg dugóján. Amikor némi vonakodás után csakugyan így is cselekedtem, fölkiáltottam meglepetésemben, mert a kristály belsejében mintha magát tündérországot pillantottam volna meg, jóllehet a látvány emlékeztetett valamelyest a szobánkra, csak-hogy ebben a világban minden tárgyat szivárványos fény övezett, és én teljes szívemből szerettem volna átlépni eme másik világba s ott időzni a megszokott helyett.

Apám egyébiránt, ha nem is kedvelte különösebben, szánta némiképp ezt a Langot, ki talán el is szórakoztatta őt valamelyest a locsogásával, s úgy lehet, az sem volt éppen ellenére, hogy a szerencsétlen olyan nagy tisztelettel tekint föl őreá. Ezért-e, vagy szánalomból, nem tudom, de gyakran ott marasztotta nálunk vacsorára, s a derék Mátyás ilyenkor, ha a bor kissé megoldotta a nyelvét, még többet okoskodott. A bortól bátorságra kapva, még az is megesett, hogy Istenre s a vallás dolgaira terelte a szót. Mint afféle nyughatatlan szívű és elméjű ember, szemlátomást örökre efféléken rágódott magányos óráiban, és szerette volna kipuhatolni, miként vélekedik apám ezekről a dolgokról. Kiváltképp azzal a kérdéssel bíbelődött sokat, vajon mivégre engedi meg Isten a rosszat? Hogy vajon miért is nem teremtette az emberi fajt olyannak, hogy hiányozzanak belőle azok az indulatok és szenvedélyek, amelyekből az e világban való sokféle rossz táplálkozik, vagy ha már egyszer belénk plántálta e szenvedélyeket, miért nem tett róla, hogy legalább erőtlenebbeknek s kezesebbeknek mutatkozzanak, s némi jóakarattal könnyebben megjuháztathassuk őket? És ha már megromlott akaratunk önmagában oly keveset tehet bűnös hajlamaink ellenében, vajon méltányos-e örök kárhozatra ítéltetnünk, ha engedünk a bűnnek? De

sokat gyötörte elméjét a nap és a hold járásának egyenetlenségein is: például hogy vajon miért is nem lehet az esztendőt tizenkét egyforma holdhónapra felosztani, miért van az, hogy egyik hónap 30, a másik 31, Böjtelő hava meg éppenséggel csak 28 napos? És hogy miért van az, hogy az esztendő nem kerekén 365 napból, hanem 365 napból és hat órából áll, hogy ezt vajon mivégre kellett Istennek így rendeznie? S hogy vajon mivégre kellett Istennek mindenféle csudálatos szörnyetegeket teremtenie, s hozzá mennyifélet, amelyekből az emberi fajnak semmi haszna? Szalamandrát, amely a tűzben él s örvendez, fejetlen tengeri csigát, és stockfisht, amelynek szíve a hasában vagyon? Emlékszem, egy alkalommal, amikor effélékről morfondírozott, anyám leeresztette a merőkanalat, amelyből éppen újabb adag kását készült csorgatni a vendég tányérjába — őt egyébiránt, úgy láttam, inkább mulattatta, semmint bosszantotta Lang az örökös okoskodásával —, pajkosan elmosolyodott, mint valami fiatal leány, és azt kérdezte, miből gondolja Lang, hogy Istennek nem telik nagyobb kedve a stockfishben meg a fejetlen csigában, mint némelyik emberben? Anyám e szavakat, ha volt is bennük keserűség, csak hirtelen támadt játékos kedvében mondhatta, de azt hiszem, meg is bánta mindjárt, mert a boldogtalan Langnak menten elfelhősödött az arca, azt hívén, anyám az ő nemigen tetszetős külsejére célozgat.

Igaz, apám is helytelenítőleg vonta össze szemöldökét anyám szavaira, csak hogy ő egészen más okból: azért, mert úgy gondolta, a vallás dolgaival nem illendő tréfálni. Langot is többnyire leintette, amikor ezekre fordította a szót, mondván, hogy ilyen időkben, amikor a lutheránus közösség amúgy is annyi szorongatásnak van kitéve, legalább nekünk magunknak nem kellene efféle okoskodásokkal hitünk fundamentumait bolygatnunk és okvetetlenkedésünkkel megingatni a gyöngébb lelkek hitét. Igaz, egyszer, alighanem ő is a bor hatására, beismerte azért, hogy az a bizo-

nyos hat óra, amely olyan rendetlenül csüggeszkedik az esztendő végén, mint a ruhából kifeslett cérnaszál, már neki is szöveget ütött a fejébe.

Apám szigorúságára e dolgokban némi magyarázattal szolgálhat, hogy ezekben az időkben kezdtek az evangélikusságot Lőcsén is erősebben szorongatni. Egy ízben igen felindultan érkezett haza valami gyűlésből, és amikor faggatni próbáltam, először csak legyintett, de azután mégiscsak kikíváncozott belőle, hogy a raabi püspök, az ördög eme legátusa érkezett városunkba valamely hitehagyott főúr társaságában, őfelsége szigorú parancsával, hogy templomainkat, iskoláinkat, kórházunkat és egyházunk minden egyéb vagyonát lefoglalja. A bíró, egymaga nem dönthetvén ilyen súlyú dologban, s hogy a felelősség ne csak az ő s a tanács vállát nyomja, másnapra összehívatta a presbitériumot s az egész polgárságot, hogy eldöntsék, milyen választ adjon a város a prelátusnak. Másnap azután apám és Lang Mátyás még fölindultabban tértek haza a gyűlésből, mint az előző napon. Mint beszédjükből kivettem, a presbitérium és mind a polgárság esküvel kötelezte magát Isten tiszta igéje és ágostai hitvallásunk megtartása mellett, s erre testüket-lelküket, becsületüket és vagyonukat is feltették, és hogy a püspöknek is ilyen értelemben válaszoltak, aki ezt hallva, nagy haragra gerjedt és fenyegetőzni kezdett. Tudjuk-e, kérdezte, hogy ő itt őfelsége helytartója, és hogy tehet és rendelkezhet, ahogyan jónak látja? És azzal vajon tisztában vagyunk-e, hogy engedetlenségünkkel és hűtlenségünkkel mit idézünk a tulajdon fejünkre? Mire a bíró azt felelte, hogy mi ő királyi felségének mindenkor hűséges alattvalói voltunk, a várost a király hűségén megtartottuk, s ősellenségünk, a török ellen, a kereszténység védelmében életünket és vagyonunkat mindenkor rendelkezésére bocsátjuk, ha úgy kívánja, de ha őfelsége azt követeli tőlünk, hogy iskoláinkat, kolostorainkat és templomainkat átadjuk, lelkipásztorainkat elűzzük és végezetül, hogy Isten egyedül üdvözítő igéjéről és ágostai hitvallásunkról

lemondjunk, ebben a dologban, legnagyobb sajnálatunkra a legcsekélyebbet sem tehetjük. Mire a püspök még jobban felfortyant, és követelte a bírótól, nyilatkozzék az egész polgárság nevében, hajlandó-e a parancsnak eleget tenni és a templomokat, iskolákat stb. átadni, amire a bíró háromszor is nemmel válaszolt. Erre a püspök még nagyobb haragra gerjedt, és a bíró és a küldöttek nevét akarta tudni, hogy a káptalan egyik papjával fölírassa őket, és néhányat közülük csakugyan fel is íratott. A bíró erre azt mondta, hogy ha ebből valami baj származna, ezek után ő és a tanács Isten és az egész ország színe előtt mentesítve vannak a felelősség alól. Mire a püspökön még inkább erőt vett az indulat, és a küldötteket nem akarta elbocsátani, mondván, majd őfelsége előtt felelnek engedetlenségükért. Ezenközben a történetek híre kiszivárgott s szertefutott a városban: a városháza előtt nagy csődület támadt, a polgárság felbőszülve azzal fenyegetőzött, hogy a püspököt és kíséretét mind egy szálig agyonverik, s fenyegetésüket be is váltották volna, ha a püspök kísérete el nem rejtőzik az árnyékszéken, maga a püspök pedig sűrű szidalmak és fenyegetések közepette a pincébe vitette magát, s ott várta ki, míg a bírónak sikerült lecsendesítenie a zendülést, s a tömeg lassanként eloszlott.

A történetek java részét Lang Mátyástól hallottam, aki úgy szaladgált apám nyomában lihegő buzgalommal, mint valami apró, zömök, göndör szőrű eb nagyobb, karcsúbb és nyugodtabb mozgású, méltóságosabb társa körül. Lang, szokása szerint túlzásokra ragadtatva magát, túlradó lelkesedéssel beszélte el a történeteket (duzzadt ajkai közül nyálat freckelve a szapora beszédétől), míg apám csak hümmögött, és rosszkedvűen mindössze annyit morgott, hogy a bírónak kár volt nyíltan ujjat húznia a püspökkel s rajta keresztül az udvarral, és hogy csökönyösségével az egész polgárság javait és biztonságát kockára teszi. Amikor anyám gúnyosan megkérdezte, miért nem mondta meg ezt ott helyben a bírónak, ingerülten azt felelte, hogy majd ha négy szemközt kaphatja, megmondja neki, de az a fel-

hevült csőcselék, amely a püspököt kis híján agyonverte, nemigen kegyelmezett volna azoknak sem, akik a bírót önmérsékletre intik, azt a néhány polgárt pedig, akik amellett emeltek szót, hogy legalább részben tegyünk eleget öfelsége parancsának, kis híján ott helyben felkoncolták. A szerencsétlenek kénytelenek voltak lopva eltávozni a gyűlés színhelyéről és kerülő utakon hazatérni otthonukba.

Másnap azután Lang nagy diadallal hozta a hírt, hogy a püspök, amikor híret vette, hogy Botschkai úr, az erdélyi fejedelem, hajdúival rajtaütött a német táboron, s Petz úr ezredét lekaszabolta, lopva, éjszaka távozott kíséretével városunkból. A polgárság egy darabig diadalmában ünnepelte az igaz hit győzedelmét, és lépten-nyomon mindenki arról beszélt, hogy Isten megoltalmazza övéit. Kis idő múltán ugyan újabb, jelentős és szomorú események következtek városunkra, ekkor azonban, a püspök távozását követő hetekben viszonylag nyugadalmas időket éltünk, s a köz bajai helyett csak házi bajaink gyötörtek bennünket. Ekkor történt, hogy apámmal valami távoli rokonának látogatására készültünk, aki a város egyik jobbágyfalvában lakott, nem messze, de nem is nagyon közel, úgy két óra járásra. A kapu előtt már útra készen várt bennünket a szekér, amikor én valami ottfeledett csekélységért, azt hiszem, az új selyemkendőmért, amelyet nemrégiben kaptam, s örökösen viselni szerettem volna, visszaszaladtam, s anyámat ott leltem az ablaknál ülve. Valami varráson dolgozott, de félbehagyta a munkát, és varrását ölébe ejtve, arcát az ablak felé fordította, de azt hiszem, nem azért, mintha megragadta volna valami a figyelmét odakinn, hanem csak nézett maga elé nem látó szemekkel. Ahogyan kezemben a kendővel kifelé igyekeztem, láttam, hogy egy könnycsepp gördül alá az orcáján, bár arcának vonásai rezzenetlenek maradtak. Korábban már elbúcsúztam tőle, és már igen szerettem volna ott ülni apám mellett a szekéren, mert örültem az előttünk álló útnak, apámmal kettesben, de anyám könnyes arca megállított. Mintha újra föltámadt volna bennem a régi ragaszkodás, könnyei láttán forró szájalom ön-

tötte el a szívem. Egy szempillantásnyi ideig haboztam, ne vessem-e ölébe magamat s fonjam át a nyakát karjaimmal, ahogyan azt annyiszor megtettem kisleány koromban, s ne próbáljam-e meg tőlem telhetőleg megvigasztalni és földe-
ríteni. De azután mást gondoltam: attól félttem, bizonyára most is ingerülten vagy gúnyosan hessegetne el magától, ahogyan mostanában tenni szokta, így hát tétován mind-
össze annyit kérdeztem, valami baja van-e, mire ő némán in-
tett a fejével, hogy nem, nincsen, menjek csak. Egy kis ideig
még ott álldogáltam ügyefogyottan a küszöbön, de azután
meggondolva, hogy a lovak s a kocsis már alighanem tü-
relmetlenkednek, sarkon fordultam, kiszaladtam, és sietve
fölkapaszkodtam apám mellé a szekérre.

Nem mondhatnám pedig, hogy olyan igen nagyon szeret-
tem volna apámnak ezeket a rokonait, akiknek látogatására
indultunk: a házigazdánk, azt hiszem, a fivére vagy talán
unokafivére lehetett nagyanyámnak, apró termetű, seszínű
kis ember, aki többnyire csak üldögélt szótlanul az asz-
tal sarka mellett, s jóllehet még csak délre járhatott, ami-
kor megérkeztünk, már meglehetősen felöntött a garatra.
Üdvözlésünkre nagy nehezen föltápászkodott ugyan ülté-
ből, s apám karját veregetve motyorászott valamit „édes
öcsémről”, meg a „kisleányról”, aki „milyen nagyot nőtt”,
de rövidesen újra visszasüppedt szótlan egykedvűségébe,
és bárgyún meredt maga elé, csak néha hümmögött valamit
apám hozzá intézett szavaira. Felesége ugyan váltig bizony-
gatta, mennyire várt bennünket az ura, és mennyit emleget-
tett minket távollétünkben, én azonban ezt sehogyan sem
tudtam elhinni neki. Igaz, ettől az asszonytól már egészen
kicsi gyermekkoromban is viszolyogtam, és ha tehettem,
apám háta mögé rejtöztem csókjai és becézgetése elől, mert
riasztott mézes-mázos beszéde, lompos öltözéke, csapzott,
őszülő haja, amely rendetlenül lógadozott a főkötője alól,
legkivált pedig a szeme, ahogyan hízelkedő szavai közben
feszülten, gyanakodva és rosszindulattal, botránkozásra ké-
szén szegeződött reánk, mintha örökké azt lesné, mikor
áruljuk el magunkat s leplezzük le valami rettentő vagy

szégyenletes titkunkat valamely szavunkkal vagy cselekedetünkkel. Apámat, igaz, mint tanultabb és módosabb rokont, aki föltehetőleg olykor juttatott is nekik egyet s mást, megbecsülték, és a kedvét keresték, egymással azonban csúnyán, acsarogva beszéltek, és ha apám időnként magamra hagyott velük, mert valami elintézendője akadt — azt hiszem, azt tervezte, földet vagy szőlőt vásárol a környéken —, hallottam, hogyan szidta az asszony az urát tehetetlen, vén semmirekellőnek, az meg viszonzásképpen kásás, vastag hangján lehordta őt mindenféle hírhedett kurvának és beste boszorkánynak. Kuporgott ott a kemencepadkán még valami aprócska vénasszony is, ki mint valami kopott rongybábu, olyan volt. Még a lába is olyan ernyedten lógadozott, mint egy élettelen bábé, s hályogos, kék szeme is kifejezés és értelem nélkül meredt a világba. Hogy van még benne élet, csak onnét lehetett tudni, hogy időről időre fogatlan szájából egyszerre csak ömleni kezdett a szó, és sipogó, gyöngye hangján valami „ronda rablót” szidalmazott. „Pfuj, ronda rabló, hagyod békiben azt a ládát, tudom, megbüntet az Isten!”, sipákolta, talán valamely ifjú korában elszenvedett rablótámadásra emlékezve, de az is lehet, hogy az a bizonyos rabló csak az ő elhomályosuló elméjében létezett.

Vagy két napja időztünk Izsákfalván, mert így hívták ezt a bizonyos falut, amikor híre jött, hogy az egyik Lőcse környéki majorban halva találták a gazdaasszonyt, majd kisvártatva egy másikban mind az egész családot. Nem sokkal utóbb valami szekeresektől, akik a városból érkeztek, azt hallottuk, hogy már ott is szedi áldozatait a döghalál, jóllehet még csak a külsővárosban, és kellő elővigyázattal talán még meggátolható, hogy átterjedjen a belsővárosra. Láttam, hogy apámat aggodalommal tölti el a hír, de nem tudom, vajon anyám életét féltette-e inkább, vagy attól tartott, hogy most is, akárcsak az előző járvány idején, vérszemet kap ama semmitől vissza nem rettenő csőcselék, amely mint keselyűk csapata bukkan föl minden szerencsétlenség színhelyén, s kifosztja az elhagyatott házakat, vagy azo-

kat, amelyeknek lakói elpusztultak, s ezt annál is bátrabban megteheti, mivel a pestistől való féltében a városi őrség csak nagy ritkán vagy sohasem teszi be a lábát a fertőzött városrészekbe. Sietősen elbúcsúzott hát házigazdáinktól, s megalkudott egy szekeres emberrel, aki maga is a városba készült, hogy magával viszi. Engem eleinte hátra akart hagyni Izsákfalván, mondván, ott nagyobb biztonságban leszek, mint a városban, de végezetül mégiscsak engedett könyörgésemnek, és beléegyezett, hogy velem mehessenek.

Egyszer, még egészen kicsiny, három-négy esztendőös leányka koromban már megéltem a döghalálnak egy támadását a város ellen. Ezeket a heteket a házba zárkózva töltöttük, fenyőszurkot és mindenféle füveket égetve, csak Susanna szolgálónk járt ki a városba élelemért. Susanna egy kis zacskóban valami varázserejű füveket viselt a nyakába kötve, abban a hitben, hogy ezek megóvják a szörnyű kórtól, bár az ételmezt, amit hozott, apám szigorú parancsára meg kellett előbb füstölnie, mielőtt elkészítette volna számunkra. Ezekre a hetekre talán azért emlékezem olyan élénken, mert szinte az egész időszakot anyám közvetlen közelében, jószerivel a karjában töltöttem, boldogan s egyszerismind szörnyű rettegéstől gyötörve, mert korábban, amikor a pestis még nem harapózott el a mi városrészünkben, és a környékbeli szolgálók még akadálytalanul jártak át egymáshoz, hogy elújságotják, miféle újabb szörnyűségekről értesültek, nem egy történetet hallottam arról, miként hagyták sorsára egy-egy családból a még egészségesek azt, akin már megmutatkoztak a ragály jelei. Beszéltek egy asszonyról, aki erővel eltaszította magától háromesztendőös kisgyermekét, és talán még az ajtót is rázárta, nehogy utána szaladhasson, és belé csimpaszkodva átragassza rá a szörnyű kórt. Emlékszem, amikor a pestis már kidühöngte magát, és helyreállt az élet szokásos rendje, nekem még mindig gyakran eszembe jutott ez a gyermek: hogy vajon rettegett-e egyedül az üres házban, és hogy megértette-e vajon, miért hagyták magára,

vagy azt gondolta, tulajdon gonoszsága miatt taszították el, s kereste, hasztalan, emlékezetében a bűnt, amiért ezt a rettenetes büntetést mérték reá...

Rövid megfontolás után apám úgy döntött, csak annyi időre térünk haza, hogy anyámat és néhány különösen becses holminkat fölrajuk a szekérre, majd rögvest visszatérünk Izsákfalvára. Amikor az északi városkapuhoz értünk, az örök óva intettek bennünket attól, hogy tovább haladjunk, mondván, a városban már teljes erővel dühöng a pestis. Ezt hallván, a szekeres vissza akart fordulni, de apám megígérte, hogy megkettőzi a fizetségét, és szavát adta, hogy csak igen rövid ideig időzünk odabenn.

Böjtelő havában jártunk, de már igen lágy, tavaszi idő volt, s hallottam is későbbben emlegetni, hogy az efféle időjárás kedvez a ragálynak. Késő délután volt, a nyugati ég szelet ígérően parázslott, olyan különös, lángoló mályvaszínben, amilyennek azóta se láttam, és az izzó égen feketén láttuk kirajzolódni előttünk a minoriták templomának tornyát, amikor a Kaltwinkelnél ráfordultunk a Mészárosok utcájára. Eleinte úgy tetszett, néptelenek az utcák, de azután itt is, ott is a házak küszöbére hanyatlott, rongyokba öltözött emberi testeket láttunk, kiket első rémületemben holttetemeknek véltem, de közelebb érve láttam, hogy csak részeg álmukat alusszák szétvetett tagokkal vagy összekuporodva. Rövidesen néhány imbolygó alakot pillantottunk meg a távolban, akik tántorogva igyekeztek egyik bormérésből a másikba. Nőket is láttam e tántorgó torzalakok között: egy éppenséggel a közvetlen közelünkben haladt el. Valami katonák támogatták kétfelől, és igencsak húzkodták magukkal egy sötét sikátor felé. Még eléggé fiatal, bár meglehetősen testes néember volt, félrecsúszott főkötője alól csapzottan hullott a vállára szalmasárga haja, orcájára nagy, piros foltokat festett, és ajka széles, részeg mosolyra húzódott, mintha fölöttébb elégedett lenne helyzetével és önnönmagával, és mindez holmi pompás tréfa lenne. Láttam, hogy az egyik katona, a többire kacintva, valami üveget tart az asszony szájához, az pe-

dig úgy kap utána, mint a kisgyermek, ha nyalánsággal kínálják, és hallottam a katonák elégedett röhögését, amint betuszkolták az asszonyt a sikátorba. Egy ház ajtajában reszkető, elgyötört arcú nő kuporgott, fejét fekete kendő borította, karjába csecsemőt szorított, de hogy elevenet-e, vagy holtat, nem tudtam megítélni, mert a szekér sebesen tovagörgött mellettük, mígnem kisvártatva kénytelenek voltunk kitérni s egy mellékutcába húzódni, hogy helyet adjunk egy másik szekérnek, amely kifelé igyekezett a városból. Két sovány, szemlátomást agyonhajszott ló vontatta ezt a szekeret, görnyedt kocsisa mélyen a szemébe húzta fekete süvegét. Rakománya jókora ponyvával volt leborítva, s én egy pillanatig azon töprengtem, tűzifát vagy káposztát szállíthat-e vajon, s miért, hogy terhét kifelé viszi a városból, ahelyett, hogy a város környékéről hozná befelé, amikor a kocsi megdőccent a hepehupás úton, s én halálra válva láttam, amint a rázkódástól a ponyva alól sápadt, elkékvült körmű kéz tűnik elő, melynek ujjai begörcbültek, mint ha a levegőt markolnák kínjukban, s neki-nekiverődik a szekér oldalának. Az elhaladó szekér után nézve pedig láttam, amint hosszú, fekete női hajzat bomlik elő a ponyva alól, s szálai a forgó kerék küllőire tekerednek.

— A mezőn temetik el őket. Annyian vannak, nincsen elegendő helyük a temetőben — dűnnyögte a szekeres.

A házunktól nem messze, a szabó műhelye előtt asszonyi sokadalmat pillantottunk meg messziről, s ahogy közeledtünk feléjük, majd egyik, majd másik némbert láttuk kiválni a tömegeből s velünk szembe elsettenkedni egy-egy vég barhenttel, fájlondis szövettel vagy tafotával a hóna alatt. (Későbbben megtudtam, hogy a szabó és egész családja, köztük az én egykori játszótársném, odaveszett a pestisben.) Apám rákiáltott a szekeresre, hogy álljon meg, mert minden elővigyázatosságról megfeledkezve szét akart csapni a tolvaj némberek között, de a szekeres azt felelte, hogy nincs az a hatalom, amelyik őt megállásra bírná, a kelme pedig, amelyet azok a nőszemélyek széthurcoltak, alighanem amúgy is fertőzött, és a tolvajok tulajdon halálos ité-

letüket, nemkülönben egész házuk népéét viszik hazafelé olyan elégedett ábrázattal. Apám mintha felelni akart volna erre valamit, de azután csak legyintett, talán mert amúgy is kis híján otthon voltunk már, és kiszáratva a szekér meg is állt a házuk előtt.

— Te csak maradj idekinn, én is jövök mindjárt! — szolt rám apám, de én, ki tudja miért, talán az imént látott jele-
netektől megrémülve, görcsösen kapaszkodtam belé, és könnyörögtem, hadd menjek én is vele. A mi házuk kapujában szerencsére sem részeg, sem beteg nem fetrengett, reszke-
tő asszony nem kuporgott, és egy szemvillanásnyi időre úgy tűnt, mintha a kinti világot fölzaklató változások elakadtak volna a mi küszöbünknel. Apám belökte az ajtót, majd benyitott a patikába, ahol a beeső, gyér fényben az üvegcsék és tégelyek a szokott rendben derengtek, és ott sötétlett a falon a Szent Apollóniát ábrázoló festmény is, amelyen a szűz fogait hosszú vasfogókkal tépdesik ki a római császár pribékjei, mivelhogy apám fogfájásra való medikamentumot is bőven tartott a patikában. Apám elindult fölfelé a lépcsőn, én pedig szorosan a nyomában haladtam, de még mindig nem találkoztunk egyetlen élő lélekkel sem. Amikor a szobába léptünk, apám gyors léptekkel a cseresznyefa asztalkához sietett, fölpattintotta a titkos fiókot, a föltáru-
ló üregből kivette előbb anyja arcmását, majd valami doboz-
vagy ládikafélét húzott elő onnét, és magához vette. Ezután körülnézett, szemével anyámat keresve, s hogy nem találta, benyitott a belső szobába.

Az első pillanatban azt hittem, anyám talán szépítkezik, mert a tükör előtt állt, amelyet előzőleg leemelhetett szokott helyéről, a szemközti falról, s a nagy ruhásládára állított, ahol az ablakon beszűrődő fényben jobban szemügyre vehette magát benne. Mellén félrehúzta az előruhát, és keble, mely rózsás fiatalságában meghazudtolni látszott a kor jeleit, amelyek szép orcáján már föltünedeztek, előbukkant az ing alól. Akár azt is gondolhattam volna, hogy ifjúsága maradékában gyönyörködik így magányosan és titokban, ha föl nem neszel az ajtónyitásra, s ránk nem pillant olyan

szégyenlős, bocsánatkérő, furcsa mosollyal, amelyhez hasonlót szép, büszke arcán azelőtt sose láttam. Apám alighanem nálam jóval gyorsabban foghatta föl az elébe táruló látvány jelentőségét, hiszen neki, mint patikáriusnak, tudnia kellett, az emberi test mely részén jelentkeznek először a rettegett kór jelei. Mielőtt még a belső szobába léphettem volna, megragadta a csuklóm, hátrébb taszított és rácsapta anyámra az ajtót. Majd mindvégig szorosan tartva csuklóm, mintha bűnén rajtacsípett gonosztevő lennék, húzott magával lefelé a lépcsőn, ki a bejárati ajtón, végig a sötét bolthajtásos kapualjon át, majd a kaput föltépve magával rántott az utcára, s ott egy mozdulattal föllódított a szekérre, majd maga is mellém ugorván rekedten rákiáltott a szekeresre, hogy indulhat. Fölálltam, hogy visszanézzek, mert valami mintha azt súgta volna, hogy utoljára látom a házunkat, de apám lerántott maga mellé, olyan erővel, mintha attól félne, hogy a ház puszta látványa is fertőzést lehel. A szekeres pedig, aki maga is szeretett volna mielőbb kívül kerülni a városkapun, olyan vágatásra ösztökélte a kényelmes poroszkáláshoz szokott lovakat, hogy az ismerős utcák szinte egybefolytak, ahogyan csattogva és zörögve végigszáguldottunk rajtuk. Mire az alkonyfény utolsó sugara is kihamvadt, kiértünk a városból.